
HOSPODÁRSKE VZŤAHY SLOVENSKEJ REPUBLIKY A „TRETEJ RÍŠE“ V ROKOCH 1939–1945

Peter Mičko*

Druhá polovica tridsiatych rokov 20. storočia priniesla rozsiahle geopolitické zmeny v oblasti strednej Európy. Nastolenému trendu sa nevyhlo ani Československo, ktoré v roku 1939 prestalo existovať. Na jeho území vznikla 1. Slovenská republika, Protektorát Čechy a Morava a rozsiahlu časť územia získali okolité štáty.

Novovzniknutú situáciu, s ktorou súvisel aj vznik Slovenskej republiky 14. marca 1939, podmienili hlavne mocenské ambície a silný tlak nacistického Nemecka. Situácia Slovenska po vyhlásení samostatnosti nebola jednoduchá z politickej ani hospodárskej stránky, čo sa snažili využiť nacisti pri zvyrazňovaní svojho vplyvu na slovenské smerovanie. Relatívne zdanie samostatnosti Slovenska trvalo krátko a v júli 1940 na rokovaníach v Salzburgu Nemci jasne naznačili svoje priority, ktoré sa následne prejavili na novom zložení slovenskej vlády. Posilnením radikálnej frakcie HSĽS vo vládnych postoch sa Nemcom otvorila možnosť výraznejšieho presadzovania svojich požiadaviek.

Vzhľadom k nereálnosti adaptovania nemeckého modelu národného socializmu na Slovensku sa snažili zachovať do istej miery rovnovážnu podporu umiernenému Tisovmu krídlu a radikálnym požiadavkám V. Tuku a A. Macha, čo malo slúžiť hlavne na nevyhrocovanie situácie na Slovensku. Rozdielnym názorom na smerovanie Slovenska sa však nepodarilo úplne zabrániť a skryté napätie na slovenskej politickej scéne, odrážajúce sa aj v oblasti hospodárstva, pretrvávalo až do konca existencie 1. Slovenskej republiky v roku 1945.



I napriek zložitej politicko-hospodárskej situácii sa slovenskej ekonomike darilo, až do roku 1943 zvyšovať priemyselnú produkciu krajiny. Po tomto roku nastalo obdobie stagnácie, ktoré vyvolali ekonomické a zároveň i mnohé neekonomické činitele. Na úspešnom rozvoji slovenského hospodárstva sa počas existencie 1. SR podieľalo viacero faktorov. Zvyšovanie priemyselnej produkcie a následnú konjunktúru slovenského hospodárstva by sme tak mohli zhrnúť do nasledujúcich bodov:

* Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Ústav vedy a výskumu (peter.micko@umb.sk).

1. V priebehu krátkeho času sa využitím výrobných kapacít a zásob, ktoré boli situované na Slovensku v čase ohrozenia ČSR, podarilo rozšíriť priemyselnú produkciu.
2. Tesne pred Mníchovom alebo krátko po vzniku 1. SR začala produkcia závodov, ktoré boli vybudované v tridsiatych rokoch 20. storočia. Išlo hlavne o závody zbrojárskeho, chemického a kožiarskeho priemyslu.
3. Z hľadiska vojnových potrieb pomerne výhodná štruktúra slovenského priemyslu. Silne boli zastúpené zbrojovky, chemické, drevárske závody, ťažba rúd a výroba celulózy.
4. Vznikom 1. SR sa na slovenskom trhu podstatne zmenšila konkurencia českých tovarov, čo zabezpečilo dočasnú prosperitu aj niektorým technicky zaostalým podnikom.
5. Počas 2. svetovej vojny Slovensko bez problémov realizovalo zahraničný obchod, ba dokonca muselo čeliť až prílišnému výpredaju produktov.
6. Vzhľadom k tomu, že Nemecko využívalo aj menej kvalitné suroviny a finálne výrobky, prosperovali na Slovensku oblasti hospodárstva, ktoré boli v štandardnej hospodárskej situácii nerentabilné (banský a hutnícky priemysel).
7. Slovensko bolo až do leta 1944 ušetrené vojenských operácií a leteckého bombardovania.
8. Významným, aj keď dočasným impulzom priemyselného rozvoja, bola inflácia. Vzostup cien finálnej produkcie predstihoval vo väčšine odborov rast výrobných nákladov, čím sa zvyšovala rentabilita priemyselných podnikov a vznikali rozsiahlejšie finančné zdroje pre investičnú činnosť.¹ Ďalším pozitívom slovenskej ekonomiky bola skutočnosť, že na jej čele stáli odborníci z oblasti národohospodárstva, z ktorých väčšina nebola politicky angažovaná (I. Karvaš, P. Zat'ko).

Na rozvoj hospodárstva priaznivo vplýval aj zákon o podpore priemyslu prijatý v novembri 1940. Zákon bol rozdelený na päť dielov, z ktorých prvý garantoval podporu štátu pri industrializačnej činnosti, druhý upravoval možnosť vyvlastnenia, tretí umožňoval daňové úľavy, štvrtý uľahčoval poskytnutie úveru a piaty diel bol záverečným ustanovením.

Hneď prvý § zákona ukladal orgánom verejnej správy za povinnosť podporovať vznik a rozvoj nových výrobných podnikov, začiatok výroby v podnikoch zastavených a rozšírenie výroby v existujúcich závodoch.²

Nový zákon poskytoval majiteľom novozaložených podnikov mnoho výhod. Podnikatelia mohli využiť bezcolný dovoz strojného zariadenia, tarifné zvýhodnenie v do-

1 Průcha, V. et al. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 1. díl, období 1918–1945. Nakladatelství Doplněk, Brno 2004, s. 531.

2 Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA BA), fond: Ministerstvo hospodárstva 1938–1945 (ďalej MH), Inventárne číslo 27, škatuľa číslo 99.

prave a štátne záruky. Pri založení podniku sa poskytovali aj rôzne úľavy na daniach.³ Osobitné výhody sa dávali závozom postaveným v oblastiach s veľkou nezamestnanosťou. Tieto podniky si mohli pri svojich investičných aktivitách nezdanene odpísať až 40% ziskov.⁴ Od platenia príspevkov mohli podniky oslobodiť so súhlasom dozorného úradu aj samotné obce a mestá, v katastri ktorých podnik pôsobil.

Na vyriešenie dlhodobého problému Slovenska, ktorým bola vysoká miera nezamestnanosti, kladne vplývali aj investície smerujúce do výstavby cestnej i železničnej siete. Začalo sa s budovaním veľkých vodných elektrární, bolo elektrifikovaných okolo 800 obcí a rozšírila sa aj telefónna sieť.⁵ Uvedené faktory sa spoločne podieľali na úspešnom štarte slovenského hospodárstva a prispeli tým k stabilite novovzniknutého štátu.

Eminentný záujem o úspešný rozvoj slovenského hospodárstva však malo aj nacistické Nemecko, pod tlakom ktorého sa koncom tridsiatych rokov dvadsiateho storočia radikálne zmenilo politické usporiadanie Európy i samotnej ČSR. Kým do roku 1939 väčšinu slovenského priemyslu ovládal český kapitál, po vzniku 1. SR sa enormným spôsobom zvyšoval podiel nemeckého kapitálu v slovenských podnikoch. Využitie slovenského hospodárstva pre nemecké účely sa prvýkrát spomína už v októbri 1938 v pláne⁶, ktorý predložil poradca nemeckej menšiny na Slovensku Kurt Rabl.⁷ Nacistické Nemecko hodnotilo v tomto ekonomickom prieskume Slovensko ako vhodný dopĺňajúci článok štvorročného plánu. Hovorí o tom aj jedna z prvých analýz, možností ovládnutia slovenského hospodárstva. Išlo o memorandum, ktoré otvorene priznávalo, že cieľom nemeckej politiky voči Slovensku je čo možno najrýchlejšie a úplné začlenenie krajiny do štvorročného plánu. Zároveň proklamovalo postulát na nahradenie českého hospodárskeho vplyvu na Slovensku nemeckým.

3 Poskytnuté daňové oslobodenie stratilo platnosť v prípade, že podnik rozdelí v prvých piatich obchodných rokoch medzi svojich účastníkov zisk prevyšujúci 6% podnikového kapitálu. Zaujímavou bola aj možnosť uľahčenia poskytnutia úveru, tým že minister financií bol splnomocnený prevziať na návrh ministra hospodárstva záruku do výšky 20 mil. ročne na straty Slovenskej hypotekárnej a komunálnej banky z hypotekárnych pôžičiek povolených priemyselným podnikom. SNA BA, tamže.

4 Fabricius, M. Slovenské hospodárstvo v „európskom veľkopriemare“. In: Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Materiál z odborného historického seminára Múzeum SNP Banská Bystrica 18. jún 1999. Adade, Banská Bystrica 1999, s. 22.

5 Kamenec, I. Slovenský štát. Anomal, Praha 1992, s. 90.

6 Išlo o memorandum dr. Kurta Rabla, poverenca Ústredne nemeckých menšín pri Deutsche Partei (DP) a šéfa siete SD na Slovensku z 30. októbra 1938.

7 Heumos, P. Slovensko vo vojnovom hospodárstve tretej ríše. In: Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny. Historický ústav SAV, Bratislava 1991, s. 70. Rabl, Kurt: Od januára 1934 člen organizácie NSDAP vo Viedni. V roku 1937 pôsobil vo vedení Henleinovej strany, zúčastnil sa rokovania sudetonemeckej delegácie s Runcimanovou misiou. V októbri 1938 ho posielala Volksdeutsche Mittelstelle do Bratislavy so zvláštnym poslaním. V Bratislave vypracoval a do Berlína poslal tri memorandá o zapojení Slovenska do nacistického štvorročného plánu, o vytvorení oddielov z inteligencie a polície podľa vzoru SS, o rýchlej arizácii slovenského hospodárstva a o uplatnení rasových norimberských zákonov na Slovensku. Koncom roka 1939 predniesol v Bratislave sériu prednášok na tému „Idea a ústava Tretej ríše“. V roku 1940 pôsobil v Krakove ako vedúci referátu poľského práva. Po obsadení Holandska ho menoval mietodržiteľ Seyss Inquart vedúcim právneho oddelenia svojho úradu. V júni 1942 dobrovoľne vstúpil do SS a stal sa príslušníkom štandardy Westland.

O zapojení Slovenska do štvorročného plánu nemeckej ríše, píše 13. apríla 1939 aj noviny *Volksdeutsche Zeitung*: „Ako obchodný partner mohlo by sa Slovensko stať pre Ríšu nie bezvýznamným hospodárskym faktorom, pri čom len vzájomné a postupné odbúranie colných hradieb mohlo by viesť k úzkej spolupráci na hospodárskom poli medzi oboma štátmi... Vláda a verejnosť sa presvedčili, že Slovensko sa nachádza vo vnútri hraníc nemeckého životného priestoru, pričom je celkom ľahostajné, v akej štátoprávnej forme sa tento stav nachádza. Ťažko skúšaný slovenský národ a karpatonemecká národná skupina dúfajú, že zapojenie slovenského hospodárstva do veľkonemeckého priestoru na jednej strane a úloha tejto krajiny slúžiť ako most spájajúci juhovýchod na strane druhej, zaistí a zvýši ich životný štandard a blahobyť.“⁸

Projekt predpokladal začlenenie Slovenska do štvorročného plánu a súčasne aj jeho prispôbenie politickému a organizačnému systému Nemecka. V roku 1939 ale došlo k zmene nemeckého plánovania a pristúpilo sa k prezentovaniu Slovenska ako „vizitky“ Tretej ríše. Uskutočňovaná politika mala presvedčiť okolité štáty o výhodnosti spolupráce s Nemeckom.⁹ Zdanie slovenskej samostatnosti však v sebe latentne¹⁰ obsahovalo snahu nacistov o ovládnutie slovenského hospodárstva.

Svoje záujmy si nacisti presadili už krátko po vzniku samostatného Slovenska. Ochranná zmluva z 23. marca 1939, totiž obsahovala tajný protokol, ktorý evidentne naznačoval nemecké požiadavky. Tajný protokol k Ochrannej zmluve pozostával z nasledujúcich bodov:

1. Rast a kontrola slovenskej poľnohospodárskej produkcie so zreteľom na trhové odbytišťa v Nemecku.
2. Rozvoj slovenského drevárskeho a lesného priemyslu vytvorením dlhodobých priemyselných plánov s ohľadom na trhové odbytišťa v Nemecku.
3. Hľadanie, rozvíjanie a využitie slovenských prírodných zdrojov. V tomto smere je hlavnou zásadou, že pokiaľ nebude potrebné uspokojiť vlastné potreby Slovenska, budú dané predovšetkým k dispozícii Nemecku. Celý prieskum pôdy bude daný pod Reichsstelle für Bodenforschung...
4. Rozvoj a kontrola priemyselnej výroby s ohľadom na životné záujmy Nemecka a Slovenska, trhové vzťahy a spolupráca na poli vývozu priemyslových a iných výrobkov.
5. Rozvoj dopravného a prevozného systému na Slovensku...

Dokument síce hovoril o podpore rastu poľnohospodárskej produkcie, ťažby surovín, drevárskeho priemyslu, priemyslovej výroby a dopravy, ale vždy s ohľadom na za-

8 Národné noviny, roč. 70, 15. 4. 1939, č. 87, s. 6.

9 Heumos, P. c. d., s. 71.

10 Zaujímavý jej aj obežník bratislavskej organizácie Deutsche Partei z augusta 1939, podľa ktorého bolo zakázané osobám organizovaným v DP nakupovať u iných ako nemeckých firiem. Majitelia týchto mohli zamestnávať len osoby nemeckej národnosti a v prípade, že by ich bolo v Bratislave málo, majiteľ firmy to musel nahlásiť sekretariátu nemeckej strany, ktorá sa mala postarať o dostatočný počet zamestnancov. SNA BA, f.: MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 12.

bezpečenie potrieb Nemecka. Nacisti teda prijatím zmluvy získali pod kontrolu dôležité odvetvia slovenského hospodárstva. V prvom rade mali záujem hlavne o využitie slovenských surovinových zdrojov, ovládnutie ťažkého a chemického priemyslu.¹¹ Nafta, železná ruda, rudy vzácnych kovov dôležitých pre vojnovno-hospodársky priemysel boli v skutočnosti hlavnými artiklami, o ktoré malo Nemecko záujem. Vo svojich plánoch na podrobenie európskych a iných krajín bolo totiž nacistické Nemecko obmedzované nedostatočnými zásobami a zdrojmi surovín, potrebnými na vedenie vojny. Keďže nedisponovalo kolóniami ako tradičné európske veľmoci, snažilo sa zmocniť surovín, nachádzajúcich sa v krajinách strednej, východnej a juhovýchodnej Európy. Slovensko síce nemalo zdroje surovín porovnateľné s Rumunskom, Južosláviou a Maďarskom, ale predsa sa tu nachádzali viaceré dôležité nerasty ako mangánová, železná, antimónová ruda, magnezit i rozvinutá ťažba a výroba ortuti a azbestu. V roku 1942 preto prináležal Nemecku 100% podiel v ťažbe ropy a 99,6% podiel v baníctve.¹²

Zmluva o prenajatí štátnych naftových dolov v Gbeloch spoločnosti Deutsche Erdöl A. G., Berlin na dobu 10 rokov, bola odsúhlasená ministerskou radou 18. marca 1940. Odovzdanie naftových polí následne začalo 1. apríla 1940.¹³ Pre Nemcov bolo rentabilné ťažiť aj v takých slovenských baniach, v ktorých rudy neobsahovali vysoké percento kovu. Záujem Nemecka o Slovensko vyplýval aj z toho, že nerastné bohatstvá tu neboli dostatočne preskúmané a nemecké monopoly očakávali odhalenie rôznych cenných nálezísk.¹⁴ Získanie kontroly nad týmito oblasťami hospodárstva malo Nemec-ku pomôcť pri jeho vojenskej agresii.¹⁵

Uvedeným snahám krátko po vzniku 1. SR výrazne prispieval aj koncern Dynamit Nobel v Bratislave, ktorý mal prevziať všetky stredoeurópske podniky bývalej viedenskej centrály v Rumunsku, Maďarsku, Bulharsku a Chorvátsku.

V tajnom protokole k Ochranej zmluve sa konkretizovali súčasne záležitosti ohľadom založenia Slovenskej národnej banky (SNB), ktorá takisto patrila do záujmovej sféry Nemecka. Z uzatvorenej zmluvy vyplývalo, že Nemecká ríšska banka sa zúčastní vhodným spôsobom pri založení SNB a vyšle poradcu do riaditeľskej rady tejto banky, ktorý bude spolupracovať pri každom dôležitom rozhodnutí. Slovenská vláda zároveň využije tohto poradcu pri zostavovaní a realizovaní štátneho rozpočtu a nebude uzatvárať pôžičky bez jeho schválenia.¹⁶ V priebehu troch dní od podpísania Ochranej

11 Štefániková, A. O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939-1945. In: Historický časopis. roč. 48, 2000, č. 3, s. 463.

12 Tönsmeier, T. Das Dritte Reich und die Slowakei 1939-1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn. Ferdinand Schöningh, Paderborn 2003, s. 195.

13 SNA BA, f. MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 45. Zmluva o prenajatí štátnych naftových dolov v Gbeloch nemeckej akciovej spoločnosti v Berlíne.

14 Lipták, E. Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom. SAV, Bratislava 1960, s. 47.

15 Pre Nemecko bola dôležitá hlavne ropa. Z tohto dôvodu prevzala ropnú ťažbu s geologickým prieskumom spoločnosť Deutsche Erdöl A. G. s prísľubom ponechať pre domáce potreby iba 4 – 6,5% produkcie, takže Slovensko muselo ropu dovážať z Rumunska. Rudných nálezísk a ťažby magnezitu sa nemecké spoločnosti zmocnili počas 2 až 3 rokov. Průcha, V. et al. c. d., s. 523.

16 Průcha, V. et al. c. d., s. 521.

zmluvy, 26. marca 1939, boli na Slovensko ríšskou bankou vyslaní dvaja menoví experti, riaditeľ Waldhecker a Dr. Einsiedel. Sprevádzali ich odborníci pre devízové právo (Dr. Trier) a pre bankové účtovníctvo (Trenkler). Už predtým bol v ríšskej banke vypracovaný plán pre slovenský zákon o emisnej banke. V prvej rozsiahlejšej správe z 18. apríla 1939 zhodnotili Waldhecker a Einsiedel, že nemecký plán bol prijatý s dvoma malými zmenami, tak aby mohli byť zachované nemecké záujmy.¹⁷

Svoje pozície v slovenskom hospodárstve nemecká strana ešte posilnila na prelome rokov 1939/1940 vyslaním hospodárskych poradcov. Na nemecké vyslanectvo sa dostal ako hospodársky poradca Dr. Erich Gebert¹⁸ a úrad štvorročného plánovania si vyžiadal nominovanie lesného ataše Dr. Franza Wechselbergera. Koncom roka 1940 ešte zvýraznil nemecké postavenie poradca pre poľnohospodárstvo Dr. Hans Hamscha. Menovaní traja nemeckí beráteri spolu s Richardom Buzzim, ako poradcom SNB, zodpovedali za rôzne oblasti slovenského hospodárstva.¹⁹

Inštrukcie k činnosti nemeckých poradcov na Ministerstve hospodárstva vydal 20. novembra 1940 minister hospodárstva G. Medrický.

Z nariadení ministra G. Medrického vyplývalo, že o pôsobení nemeckých beráterov a ich činnosti v oblasti hospodárstva chcel mať podrobný prehľad. Túto snahu by sme mohli charakterizovať ako jednu z možností získania prehľadu o nemeckých požiadavkách a takýmto spôsobom sčasti eliminovať eminentný nemecký vplyv, o čo sa už od vzniku 1. SR snažili slovenskí národohospodári.

I napriek zrejmej stratégii tajného protokolu uzatvoreného medzi Slovenskom a Nemeckom, nemožno brať jeho účinnosť v každom úseku absolútne. Uplatňovanie dohody totiž záviselo od viacerých faktorov: miesta Slovenska v nacistických exploatačných plánoch, ich hospodárskych a politických možnostiach, celkových úspechov či neúspechov Nemecka a čiastočne aj od úspešnosti politiky lavírovania I. Karvaša, teda plnenia hlavných požiadaviek Nemecka a čiastočného sabotovania, zdržiavania a odsúvania menej dôležitých nárokov a požiadaviek. Pri celkovom katastrofálnom účinku uskutočňovania politiky tajného protokolu na národné hospodárstvo možno konštatovať isté črty, ako napr. možnosť vlastného zahraničného obchodu, colná a menová samostatnosť, vlastná, aj keď obmedzená hospodárska politika, ktoré Slovensko priaznivejšie odlišovali napríklad od postavenia Protektorátu a obsadených krajín. Tie-

17 Tönsmeier, T. c. d., s. 237.

18 Erich Gebert ako nemecký hospodársky poradca vyvíjal svoju činnosť veľmi aktívne. Svedčí o tom aj jeho týždenná správa č. 6 zo 4. 11. 1940, v ktorej načrtol obsah a stav jeho aktuálnych rozhovorov so slovenským ministrom hospodárstva a jeho úradníkmi. Preferujú sa tu témy o stavebníctve, elektrifikácii a o stave benzínových zásob. Taktiež nezabudol predostrieť návrh na zosťrené daňové opatrenia proti Židom. Jeho aktivita sa stupňovala a v druhej polovici novembra 1940 adresoval ministerstvu hospodárstva niekoľko návrhov: 13. 11. tlačil na zvýšenie cien mlieka, na zjednotenie organizácií v stavebníctve a elektrifikácii, 14. 11. protestoval proti návrhu zákona, ktorý znevýhodňoval ríšske firmy pri zadávaní verejných prác, 21. 11. si želal byť informovaný o veľkosti investícií pri meliorizačných prácach, no a viackrát zakročil aj proti založeniu slovenských fabrik, ktoré by konkurovali nemeckým dodávateľom. Diapazón jeho činnosti v hospodárskej oblasti bol teda značne rozsiahly. Tönsmeier, T. c. d., s. 199.

19 Tönsmeier, T. c. d., s. 240.

to možnosti nadobúdali na význame hlavne do Salzburgu a potom po Stalingrade²⁰, keď sa relatívne zväčšila autonómia hospodárskej politiky, aj keď sa faktické zapojenie do nacistickej ekonomiky, najmä vo vojrovej výrobe, ešte zintenzívnilo.²¹



Expanzii nemeckého vplyvu na slovenské hospodárstvo napomáhala aj neukončená industrializácia Slovenska, značná orientácia na ťažbu surovín a výrobu polofabrikátov, ako aj prevažne agrárny charakter krajiny. Úzka previazanosť slovenského hospodárstva s ekonomikou českých krajín bola ďalším dôvodom zvýšenej závislosti Slovenska na Nemecku, od ktorého záviselo na jednej strane zabezpečenie potrebných surovín pre spracovateľský priemysel a na strane druhej aj umiestnenie slovenských výrobkov.²²

K rýchlemu ovládnutiu slovenského priemyslu Nemcami prispelo i promptné preberanie pozície českého kapitálu. Za obdobie rokov 1939 – 1945 sa výrazne zmenil podiel českého a nemeckého kapitálu v slovenských účastinných spoločnostiach. Zatiaľ čo český podiel klesol z 84% na 8%, nemecký podiel stúpol z 0,2% na 62%. V tom istom čase si slovenský kapitál zvýšil svoju účasť z 15% na 18%.²³ Pri ovládaní slovenských podnikov dominovali hlavne Deutsche Bank, Dresdner Bank a koncerny Hermann Göring – Werke i IG – Farbenindustrie. Finančné centrály sa presadzovali aj pomocou svojich afilovaných bánk: Bratislavskej obchodnej a úverovej banky a Union banky. Pri získavaní pozícií v slovenských podnikoch pomáhali aj banka Credit Anstalt Viedeň²⁴, Moravská banka²⁵, Landerbank Viedeň, Maďarská VÚB Budapešť a iné. Pre-

20 Po nemeckom neúspechu pri Stalingrade začala slovenská vláda a hlavne slovenskí národohospodári podnikat' výraznejšie kroky k čiastočnému odpútaniu sa a tlmeniu nemeckých požiadaviek. Tieto opatrenia sa samozrejme mohli uskutočňovať len v rámci vtedajších obmedzených slovenských možností a reálne sa praktizovali do potlačenia SNP.

21 Archív Múzea SNP Banská Bystrica, fond: XII – Ladislav Suško. Ochranný vzťah – satelitizmus, jeho kríza a bábkový štát (1940–1945). Ďalej AM SNP BB., f. SUŠKO, L., číslo: S 62/78, s. 88.

22 AM SNP BB., f. Suško, L. c. d., s. 83.

23 Fabricius, M. c. d., s. 20. Ľudovít HALLON uvádza zastúpenie slovenského kapitálu v priemyselných podnikoch na Slovensku pomerom: 11,4% - 18,2%. Pozri: Hospodárske aspekty československého vzťahu v rokoch 1918 – 1945.

24 V máji 1942 sa Deutsche Bank stala majoritným účastinárom v Credit Anstalt Viedeň. Credit Anstalt sa však už od roku 1938 snažil o svoje pozície na bývalých územiach rakúsko – uhorskej monarchie. Na Slovensku si vybojoval rozhodujúcu pozíciu koncom roku 1939, keď prevzal majoritu v banke Union, ktorá sa osamostatnila od Českej banky Union a stala sa dôležitou súčasťou pri expanzii nemeckého finančného kapitálu na Slovensko. Úloha Credit Anstaltu na Slovensku vyplývala aj z toho, že v mnohých, aj keď nie všetkých akciách sa mohol opierať o pomoc Deutsche Bank. Král, V. Otázky hospodárskeho a sociálneho vývoje v českých zemích 1938 – 1945 II. Č-SAV HÚ, Praha 1958, s. 379; AM SNP BB., f. Suško, L.: c. d., s. 440.

25 České banky sa po marcovej okupácii postavili na stanovisko, že ich majetok na Slovensku je vlastne ríšsko – nemeckým majetkom a ako taký musí byť chránený proti slovenským nacionalistickým aspiráciám. Český kapitál bol rozhodnutý hájiť svoje pozície na Slovensku v súčinnosti s nemeckými kapitálovými skupinami i s nemeckým štátnym aparátom. V praxi z toho vyplývalo, že české banky hľadali pomoc u nemeckých veľkobánk alebo koncernov, čím sa snažili o zachovanie svojich výnosov zo Slovenska. Král, V. c. d., s. 419; AM SNP BB., f. Suško, L. c. d., s. 441. Postupne sa však väčšina českých bánk a podnikov na Slovensku dostala pod priamy alebo sprostredkovaný vplyv Nemecka.

zentované spoločnosti dokumentujú prepojenie mnohých medzičlánkov pri získavaní účastín slovenských podnikov.²⁶

Nemecké kruhy tak volili viaceré formy získania slovenských priemyselných podnikov alebo aspoň získania dostatočného vplyvu na usmerňovanie ich výroby. Boli to: 1. priame získanie podniku nemeckým vlastníkom, 2. získanie podniku pomocou rôznych medzičlánkov a sesterských firiem, 3. arizáciou židovského majetku a 4. kartelizáciou podnikov.

Ako významný nástroj zapojenia slovenského hospodárstva do „veľkopriestorového“ hospodárstva nacistického Nemecka sa uplatnila aj nútená kartelizácia²⁷ väčšiny odvetví slovenského priemyslu, ako napr. kovovýrobného, sklárskeho, drevárskeho, chemického, železiarskeho a iných. Pomocou kartelov ovládli nemecké monopoly aj také odvetvia priemyslu, v ktorých inak nemali dostatočné kapitálové postavenie a rozhodovali o takých dôležitých otázkach výroby a obchodu, ako bolo pridelenie surovín, rozdelenie odbytu a trhov, pripustenie k exportu, ba aj výrobný program.²⁸ Konkrétne rokovania ohľadom kartelizácie priemyselných odvetví prebiehali aj medzi slovenskými, nemeckými a protektorátnymi cementárňami. Zástupcovia Deutscher Zementverband predložili 17. apríla 1941 nový návrh zmluvy so slovenskými výrobcami cementu. Návrh síce na jednej strane zaručoval slovenským továrňam rovnomernú zamestnanosť podľa vzoru ríšskonemeckých cementární, na druhej strane boli slovenské závody zaviazané nerozširovať svoje podniky bez súhlasu Deutscher Zementverband.²⁹

Spriemyselnovanie krajiny a zakladanie nových podnikov teda podliehalo silnej nemeckej kontrole. Záležitosti týkajúce sa ekonomickej oblasti prechádzali cez hospodárskeho poradcu E. Geberta³⁰. E. Gebert mal samozrejme vždy na zreteli záujmy ríšskych a protektorátnych firiem a v prípade konkurenčného ohrozenia zabránil vzniku slovenského podniku.³¹

Okrem otázky surovín a získania vplyvu v priemyselných podnikoch bola pre Nemecko dôležitá aj otázka slovenských zbrojoviek. V tejto oblasti zaujala nemecká strana jednoznačný postoj. V smernici OKW z 13. apríla 1939 sa stroho konštatovalo,

26 Suško, L. Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940). In: Československý časopis historický, roč. 25, 1977, č. 5, s. 693.

27 Lipták, E. c. d., s. 91. Kartel: Spojenie právne samostatných firiem, ktoré na základe kartelových zmlúv o výrobe, odbyte a cenách sa snažia ovládnuť trh a tak zvyšovať zisky. Syndikát: Spojenie firiem, ktoré zakladajú spoločnú ústrednú predajňu a strácajú voľnosť v obchodovaní. Koncern: Kapitálové spojenie alebo prepletenie niekoľkých podnikov, s formálne právnou samostatnosťou, avšak fakticky s obmedzenou hospodárskou voľnosťou. Trust: Spojenie niekoľkých podnikov ktoré strácajú i právnu samostatnosť a vytvárajú spoločné vedúce orgány. Vo vertikálnom truste sa spájajú závody síce s rozličnou, ale dopĺňujúcou sa výrobou.

28 AM SNP BB., f.: Suško, L. c. d., s. 97.

29 SNA BA, f. Ústredné združenie slovenského priemyslu 1921-1950, Inv. č. 72, šk. č. 85. Uzavretie kartelovej dohody slovenských cementární s DZV.

30 Gebert, Erich: Sturmbannführer SS, predseda Hospodárskej komory v Salzburgu, legačný obchodný atašé nemeckého vyslanectva, nemecký poradca slovenskej vlády pre hospodársku politiku pri ministerstve hospodárstva a ministerstve financií.

31 Tönsmeier, T. c. d., s. 241.

že „zbrojovky podliehajú ako bývalý český majetok tým istým podmienkam ako štátne zbrojovky v Protektoráte a ich využitie je vecou riše“. Zbrojovky boli okamžite zaistené jednotkami Wehrmachtu, zásoby v skladoch zhabané a výroba postavená pod nacistickú kontrolu.³² O vlastníckej otázke zbrojoviek nacisti vôbec nepripúšťali diskusiu.³³ Štátny tajomník W. Keppler, J. Tisovi počas berlínskych rokovaní z 19. apríla 1939 stroho prehlásil, že zbrojovky boli v súkromnom vlastníctve českého kapitálu „a týmto prešli do nemeckých rúk“.³⁴

Čo sa týka preberania českej kapitálovej účasti v podnikoch, používali Nemci viacero metód a nemecká kapitálová expanzia prebiehala rôznymi formami. Výkup českých kapitálových účastí sa spravidla prevádzal pod nátlakom, aj keď niekedy bolo zachované zdanie legálnej formy uskutočňovaných operácií. Vzhľadom k vynúteným nízkym cenám išlo o čiastočnú konfiškáciu. Niekedy bol nemecký kapitál posilnený takým spôsobom, že akciová spoločnosť bola prinútená zvýšiť kapitál a dodatočnú emisiu vydať nemeckým záujemcom.³⁵ V okupačných podmienkach a v kombinácii s personálnymi zásahmi stačila nemeckým subjektom k ovládnutiu českých spoločností minoritná kapitálová účasť, takže s minimom vynaložených prostriedkov dosahovali maximálny efekt.³⁶

Preberanie strategických podnikov nemeckou stranou sa odzrkadlilo aj podpísaním vzájomnej zmluvy o odpredaji Podbrezovských závodov medzi Slovenskou republikou a spoločnosťou Herman Göring Werke. V kontrakte podpísanom 29. marca 1941 sa dohodli podmienky, za ktorých sa podnik dostane do nemeckých rúk:

1. Slovenská vláda uznala, že zaistenie postačujúcej surovinovej základne je rozhodujúcim predpokladom pri získaní podniku nemeckou spoločnosťou a potvrdila svoj záujem „poskytnúť“ pri zaistení potrebnej surovinovej základne svoju čo najďalej siahajúcu podporu“.
2. Slovenská vláda uznala, že v záujme uskutočnenia hospodárskej výstavby Podbrezovej, o ktorú sa zúčastnené strany usilujú, je povinná umožniť a čo najviac uľahčiť všetky potrebné finančné transakcie súvisiace s touto činnosťou.

32 Hubenák, L. Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In: Zborník archívnych prác, XVII, 1967, č. 2, dok. 25; AM SNP BB., f. Suško, L. c. d., s. 85.

33 O prepojení vtedajších československých firiem s českou akciovou väčšinou svedčí aj skutočnosť, že slovenské zbrojovky, predovšetkým v údolí Váhu prešli pod priamu nemeckú kontrolu a obyčajne boli začlenené do závodov Hermann – Göring. Tönsmeier, T. c. d., s. 240.

34 DstA Postdam, AA, Polit. Abteilung, Slowakei, 61.154, protokol rokovaní s Tisovou vládou z 19. 4. 1939, Hubenák, L. c. d., dok. 41; AM SNP BB., f.: Suško, L. c. d., s. 85. Keppler, Wilhelm: štátny tajomník, zmocnenec Hitlera vyslaný v marci 1939 dohodnúť so slovenskou autonómnou vládou odtrhnutie Slovenska od ČSR. Na Slovensku ešte v marci 1940 a v máji 1943 ako osobitný Hitlerov splnomocnenec.

35 Zvýšenie účastinnej istiny sa uskutočnilo aj v spoločnosti Dynamit Nobel v Bratislave. Na zvýšení sa uznieslo mimoriadne valné zhromaždenie spoločnosti 18. decembra 1941. Išlo o nárast z 80 mil. Ks na 150 mil. Ks vydaním 175 000 kusov nových účastín znejúcich na podateľa. SNA BA, f. MH 1938 – 1945, Inv. č. 27, šk. č. 209.

36 Průcha, V. et al. c. d., s. 469.

3. Slovenská vláda povolila bezcolný dovoz strojov a zariadení potrebných k výstavbe Podbrezovských závodov, ktoré sa nedali zaobstarat' na Slovensku. Tento záväzok mal platnosť 10 rokov.
4. Slovenská vláda mala so „zvláštnou blahosklonnosťou“ nakladať so žiadosťami koncernu o získanie pozemkov zo štátneho majetku, ktoré boli potrebné pre výstavbu závodov.³⁷

Zmluvu podpísali za slovenskú stranu minister financií Mikuláš Pružinský a minister dopravy a verejných prác Július Stano. Dohodu schválil 26. júna 1941 zákonom aj Snem Slovenskej republiky. Ako už naznačujú konkrétne schválené body konečná dohoda uzatvorená medzi obidvoma stranami, zreteľne plnila hlavne nemecké požiadavky a aj z hľadiska finančnej kompenzácie bola pre slovenskú stranu veľmi nevýhodná a ekonomicky neštandardná.

Zmena vlastníka závodu v Podbrezovej vyvolala aj cenové komplikácie pri dovoze železných výrobkov do Protektorátu. Vzhľadom ku skutočnosti, že 1. SR neuznala vlastnícke právo Podbrezovskej, banskej a hutnej a. s., Praha a vznikla nová spoločnosť Železiarne Podbrezová, úč. spol. Bratislava, zmenila sa výška poplatkov za dovážaný tovar. Konkrétne sa príplatok do cenového vyrovnávacieho fondu zvýšil zo 16% na 23%. Z tohto dôvodu požiadali pôvodný vlastník podbrezovských železiární a nový dovozca jej výrobkov Zbrojovka Brno, a. s. Praha o výnimku. Žiadosti o výnimku nakoniec vyhovel Ministerstvo hospodárstva a práce v Prahe a Zbrojovka Brno, tak nemusela platiť vyššie príplatky.³⁸

Okrem zbrojárskej a strojárnej výroby bolo pre nemecký priemysel veľmi zaujímavé aj slovenské drevárstvo. Svedčí o tom už samotný tajný dodatok k „ochrannej zmluve“, kde sa priamo hovorí o využití slovenského drevárstva.

Nemecké záujmy o vybudovanie a následné ovládnutie drevárskeho priemyslu na Slovensku³⁹ sa napokon realizovali v turianskom závode. Rozhodujúcim podnetom pre nemeckých investorov bola dlhodobá tradícia drevárskeho priemyslu v obci a strategicky výhodná poloha závodu.⁴⁰

37 SNA BA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939–1945, Inv. č. 66, šk. č. 87. Zmluva o Podbrezovských železiarňach medzi Slovenským štátom a spoločnosťou Reichswerke Aktiengesellschaft für Waffnen- und Maschinenbau „Herman Göring“ in Berlin.

38 Národní archiv Praha, f. Ministerstvo hospodárstva a práce 1942–1945, Inv. č. 194, šk. č. 103. Slovensko – o vyrovnávaní záväzků a pohľadávek ve styku se Slovenskem – výjimky.

39 Začiatkom roka 1942 bola uzatvorená dohoda medzi Nemeckou ríšou a 1. Slovenskou republikou na úseku lesného a drevárskeho hospodárstva, ktorá mala sledovať zabezpečenie a vybudovanie prepravy dreva medzi oboma štátmi a vybudovanie slovenského lesného a drevárskeho hospodárstva, najmä postavenie industrializačného programu. V rámci tohoto programu sa postupovalo aj pri budovaní turianskeho drevárskeho závodu. Lángoš, Š. Ťažba dreva, drevársky priemysel a obchod s drevom za slovenského štátu. In: Zborník prác lesníckeho a drevárskeho múzea 4. Lesnícke a drevárske múzeum v Antole 1966, s. 13.

40 Turiansky závod začína pracovať ako moderný drevársky priemyselný podnik v roku 1887, keď firma Schultz a Pollák, ktorá ho vlastnila, zabezpečila plnú prevádzku parného stroja.

K zmene vlastníka na turianskej píle došlo 12. apríla 1940, keď Spolok pre chemickú a hutnú výrobu v Prahe predal parnú pílu Spojenej drevárskej a priemyslovej účastinnej spoločnosti v Bratislave. Okrem závodu v Turanoch plánovala spoločnosť aj výstavbu druhého závodu na východnom Slovensku. Aj keď sa v podniku nezačalo pracovať, je zaujímavý postup spoločnosti, dobre charakterizujúci plánovitosť a ohľad na dlhodobú perspektívu prenikania nemeckého kapitálu na Slovensko. Postup nemeckých spoločností v slovenskom drevárstve výstižne charakterizoval aj oficiálny orgán lesníckej a drevárskej ústredne v európskom veľkopriestore, International Holzmarkt : „vznik a vývin Turian je zaujímavým a príkladným i pre budúce veľké úlohy na východe a v koloniálnych územiach“.

Na finančné záležitosti mala Spojená drevárska a priem. úč. spoločnosť prepojenie s Union bankou a čiastočne aj so Slovenskou národnou bankou v Bratislave.⁴¹ Finančné a obchodné transakcie boli riadené priamo z Nemecka cez Union banku v Prahe. Union banke bolo poskytnuté hypotekárne záložné právo na všetky pozemky a strojné zariadenia firmy. Banka za to poskytla finančný úver vo výške 35 000 000 Ks. Spoločnosť mala aj obchodné spojenie s firmou Mercator v Bratislave.⁴² Medzi ďalších partnerov patrila akciová spoločnosť LINDE Praha, Treuverker Deutsche Treuhand Aktiengesellschaft Viedeň, pobočky centrály Süd – Ost – Holz v Berlíne a veľa tuzemských dodávateľov a odberateľov.⁴³

Po získaní akcií nemeckým koncernom Süd – Ost – Holz, začala Spojená drevárska priemyslová účastinná spoločnosť s dravou obchodnou politikou. V krátkom čase zakúpila veľa nových pozemkov a objektov na území stredného, západného a východného Slovenska. Noví vlastníci teda nemali záujem iba oblasť stredného Slovenska, ale ich expanzívna hospodárska politika zasiahla územie celej 1. SR.⁴⁴

Záujem o podnikanie na Slovensku prejavovali aj ďalšie nemecké finančné skupiny. Jeden z najväčších vlastníkov lesov na Slovensku Ballestrom, majiteľ baní, hút a priemyselných podnikov v Sliezsku po rozhovoroch s Vojtechom Tukom uvažoval o vybudovaní drevospracujúceho závodu, ktorý by zásoboval jeho podniky. Postavenie

41 Slovenská národná banka listom z 18. júla 1941 oznamuje ministerstvu hospodárstva, že otázka transferu kapitálu z cudziny na založenie predmetnej úč. spol. bola vyriešená v rámci rekompenzácie pri výkupe akcií cukrovár v Trebišove... „ďalší transfer základného kapitálu z cudziny k tomuto účelu by sme nemohli dovoliť. Poznamenávame, že z devízového hľadiska nemáme námietok proti účasti slovenského kapitálu na tejto spoločnosti“. O tom, že sa do turianskeho drevárskeho podniku veľa slovenského kapitálu nedostalo svedčí aj list Obchodnej a priemyselnej komory z 11. 3. 1941, v ktorom sa vyslovujú obavy... „aby zo širokej činnosti akciovej spoločnosti nevznikli neželateľné javy na poli konkurenčnom.“ Otázka konkurencie sa dostáva ešte viac do popredia v proteste Drevárskej spoločnosti Slovenských celulózk a papierní, spol. s r. o. v Ružomberku, ktorá listom z 1. 9. 1943 žiada o obmedzenie porezu guľatiny v Turanoch na pôvodnú výšku 40 000 m³ oproti dodatočne požadovaných 100 000 m³. Lángoš, Š. c. d., s. 14. Z predchádzajúcich údajov je zreteľné, že turiansky podnik bol jednoznačne nemeckým majetkom a čoskoro po spustení výroby sa stal jedným z najvýznamnejších drevárskych podnikov na Slovensku.

42 Archív Drevina Turany (ADT), f.: Parná píla Turany (PpT), Inv. č. 409/1943.

43 ADT, f.: PpT, Inv. č. 413 /2/1942.

44 Bližšie pozri: Mičko, P. Nemecký finančný kapitál a stredné Slovensko v rokoch 1939-1945. ÚVV UMB, Banská Bystrica 2006, s. 36.

závodu však podmienoval vrátením lesov, ktoré mu boli odňaté pozemkovou reformou v roku 1920. Tento, ale aj iné plány nemeckých podnikateľov však narážali na odpor domácich záujemcov, ktorí si výnosný drevársky priemysel chceli nechať pre vlastné využitie. Navyše nemeckí podnikatelia nezískali ani takú energickú podporu nacistických úradov ako to bolo pri výstavbe závodu v Turanoch.⁴⁵

O snahách nemeckých podnikateľov⁴⁶ o založenie drevárskych podnikov a následnom využívaní drevnej suroviny svedčí aj žiadosť Fritza Hamburgera, prezidenta ríšsko – nemeckého drevárskeho syndikátu, na vybudovanie drevopriemyselnej akciovej spoločnosti a na ťažbu v štátnych lesoch. Nemci zároveň ponúkli aj pomerne výhodné podmienky: 1. po založení podniku malo byť 50% akcií bezplatne odovzdaných Slovenskej republike, 2. v závode mali byť zamestnávaní len Slováci a len v najkrajnejšom prípade odborníci z Ríše, a to až po získaní súhlasu od ministerstva vnútra.⁴⁷ K predloženej žiadosti sa 30. októbra 1940 vyjadrilo Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov negatívne. Hlavným dôvodom boli nároky Ríšsko – nemeckého drevárskeho syndikátu na odkúpenie dreva od podniku Štátne lesy a majetky. Nemecká požiadavka bola pre slovenskú stranu neakceptovateľná. Išlo o dodávky dreva v priebehu tridsiatich rokov v ročnom množstve 1300 000 m³, pričom priemerná ročná ťažba podniku Štátne lesy a majetky predstavovala 1 296 574 m³ dreva. V prípade akceptovania dohody by slovenská strana prakticky stratila akýkoľvek vplyv na drevársky trh. Tento by už usmerňoval Ríšsko – nemecký drevársky syndikát, ktorému by patrila 1/3 drevnej produkcie Slovenska. Ústredné riaditeľstvo štátnych lesov a majetkov po predložení svojich zistení požiadalo ministerstvo hospodárstva o zamietavé stanovisko k predloženému návrhu Fritza Hamburgera.⁴⁸ Ministerstvo hospodárstva sa k predloženej žiadosti 21. januára 1941 vyjadrilo negatívne a neodporučilo založenie Lesno – drevopriemyselnej úč. spol. so slovensko – nemeckým kapitálom. Ministerstvo hospodárstva argumentovalo s tým, že väčšina výrobných odvetví, ktoré plánuje nová spoločnosť zaviesť sú už na Slovensku dostatočne zastúpené.

45 Lipták, E. c. d., s. 87.

46 K žiadosti nemeckých podnikateľov sa pripojila aj Tatra Banka, ktorá sa snažila schválenie výstavby podniku presadiť na Ministerstve hospodárstva. Základnou myšlienkou projektu bolo založenie akciovej spoločnosti s kapitálom 50 miliónov Ks, na ktorom sa nemecká strana chcela podieľať 20–25 miliónmi, ktoré mali byť prevedené v prevažnej miere vo forme strojného a technického zariadenia. Ministerstvo hospodárstva však argumenty Tatra Banky neakceptovalo. SNA BA, f.: MH 1938–1945, Inv. č. 27, šk. č. 49.

47 Tamže.

48 Ku svojim zdôvodneniam priložilo názor Dr. Wernera Junghansa – vedúceho oddelenia v Ríšskom ústave pre zahraničné a koloniálne lesohospodárstvo v Hamburg – Reinbeku: „1. Vzhľadom na prirodzené zveľaďovanie a rozlohu svojich lesov je Slovensko krajinou s veľmi priaznivou pozíciou v srdci Európy, 2. Nadbytok ihličnatého a listnatého dreva je tu vo vyrovnanom pomere. Trvalo možný vývoz bude predstavovať asi 1 mil. m³ ihličnatého dreva a 0,5 mil. m³ listnatého dreva, 3. Iba starostlivé a svojej zodpovednosti si vedomé vedenie drevo – hospodárstva zachová natrvalo tento prameň dreva pri krajine malej v porovnaní s európskym hladom po dreve, 4. Zhodnotenie ihličnatého dreva nie je problémom. Naproti tomu buk – ako vo všetkých krajinách – bude sa musieť prenechať chemickej výrobe.“ SNA BA, f. MH 1938–1945, Inv. č. 27, šk. č. 49.



Po vzniku 1. SR sa postupne začali kryštalizovať aj pomery k západnému susedovi, ktorým bol Protektorát Čechy a Morava. Situáciu za riekou Moravou sledovali aj zástupcovia ministerstva zahraničných vecí, ktorí na Slovensko podávali situačné správy: „Pomer Čechov k Slovensku sa začína síce pomaly ale predsa meniť. Z počiatku a vlastne ešte do nedávna bolo tu všeobecné presvedčenie, že Slovensko ako samostatný štát, sa udržať nemôže a ani neudrží....Postupom času, keď začali prenikať správy o dobrom a zdravom vývoji pomerov na Slovensku, šírilo sa presvedčenie, že Nemci zasahujú do všetkých odborov verejného života práve tak ako tu (*rozumej v Protektoráte – pozn. P.M.*) a že situácia a stav na Slovensku v ničom sa neodlišuje od stavu tunajšieho. Ale tieto názory alebo domnienky sa stále korigujú a ľudia začínajú nadobúdať správne predstavy o skutočnom stave. Silne pôsobí tiež prenikanie správ, že na Slovensku neboli dosiaľ zavedené potravinové lístky, že je tam voľný predaj všetkých životných potrieb a tovaru vôbec a že zvláštne zasahovanie Nemcov vlastne nie je...“⁴⁹ Poskytované správy mali vykresľovať nálady obyvateľstva na jednej či druhej strane hranice. Samozrejme, že podávané informácie z jednej či druhej strany boli do istej miery hyperbolizované.

Počas existencie samostatného Slovenska sa museli medzi obidvoma krajinami riešiť aj konkrétne obchodné a hospodárske záležitosti, na ktoré malo výrazný vplyv aj nacistické Nemecko.

Dôležitou otázkou vzájomných hospodárskych vzťahov bola úprava platobného styku medzi Protektorátom Čechy a Morava a Slovenskou republikou. Túto záležitosť riešila Národná banka pre Čechy a Moravu v Prahe opatrením účinným od 1. júla 1941. Podľa uvedeného nariadenia sa platby medzi oboma krajinami konali podľa Nemecko-slovenskej dohody z marca 1939 bez ohľadu na splatnosť alebo dobu vzniku záväzku. Prijatým ustanovením stratili zároveň platnosť nariadenia schválené v rokoch 1939 a 1940. Finančné vyrovnávania sa po prijatí dohody uskutočňovali prostredníctvom účtu Národnej banky pre Čechy a Moravu „Platobný styk s cudzinou“ a cez účty a podúčty Slovenskej národnej banky („Kapitálový účet“, „podúčet kapitálového účtu“, „Sonderkonto – Arbeiterlohnsparnisse“). Uvedené účty boli vedené v ríšskych markách v Nemeckej zúčtovacej pokladnici v Berlíne.⁵⁰

Pre obe krajiny bola v platobnom styku podstatná aj bezcolnosť o čom svedčí požiadavka zástupcov českého priemyslu ministerstvu obchodu. Vo svojej žiadosti argumentovali potrebou čo najdlhšieho zachovania bezcolnej výmeny tovarov. Táto iniciatíva súvisela so skutočnosťou, že 30. marca 1942 malo dôjsť k úprave colného pomeru medzi Slovenskom a Nemeckou ríšou.⁵¹

49 SNA BA, f. Ministerstvo zahraničných vecí 1939–1945, Inv. č. 32, šk. č. 580. Správa o pomeroch v Protektoráte.

50 Národní archiv Praha, f. Úrad říšského protektora 1939–1945, Inv. č. 211, šk. č. 602. Úprava platebního styku mezi Protektorátem Čechy a Morava a Slovenskou republikou.

51 Národní archiv Praha, f. Úrad říšského protektora 1939–1945, Inv. č. 211, šk. č. 603. Bezcolnost mezi Protektorátem Čechy a Morava a Slovenskem.

Problém zasahujúci do hospodárskej sféry predstavovala takisto majetkovo-právna rozluka bývalej Česko-Slovenskej republiky. Rozdelenie majetku riešila dohoda o štátnom dlhu a štátnom majetku bývalej ČSR uzavretá medzi obidvoma stranami 13. apríla 1940. Podľa zmluvy prevzala 1. SR administratívne záväzky bývalého Československa, pokiaľ mal veriteľ svoje sídlo alebo bydlisko na slovenskom území. Prijatý dohovor bol ešte doplnený o konkrétne náležitosti na rokovaní v Bratislave 7. februára 1942. Nová úprava spresňovala postavenie pobočných závodov na Slovensku, ktorých hlavné centrály sa nachádzali vo Veľkonemeckej ríši (vrátane Protektorátu). Takýto podnik sa stal veriteľom so sídlom na Slovensku. Zákon platil aj recipročne a pobočný závod slovenskej centrály nachádzajúci sa v Protektoráte sa stal protektorátnym veriteľom. Slovenská republika mala zároveň vyrovnať záväzky bývalej Slovenskej krajiny v prospech veriteľov v Protektoráte a ostatných územiach Ríše, ak vznikli po 31. decembri 1938 v rámci autonómnej slovenskej správy.⁵²

Z dôvodu praktizovania majetkovej rozluky požiadalo Ministerstvo financií Slovenskej republiky jednotlivé ministerstvá, aby vypracovali zoznam konkrétnych prípadov rušivých zásahov protektorátnych úradov pri vykonávaní ich pôvodnej právomoci. Porušenie právomocí protektorátnych orgánov uviedli slovenské ministerstvá v oblasti kartelových dohôd, určovaní židovskej povahy podniku, či iných hospodárskych záležitostiach.

Majetkovou rozlukou a štátnym dlhom bývalého Československa sa zaoberala i česká strana, kde podľa vyhlášky ministra financií z 1. októbra 1940, č. 342 Zb. platil pre staré slovenské záväzky, vzniknuté pred 30. septembrom 1940, pôvodný prepočítavací kurz až do konca marca 1941. V prípade, že sa slovenské záväzky nestihli splatiť do konca marca 1941 mali sa podľa nového prepočítania na protektorátne koruny znížiť o 16%.⁵³ Okrem dlhu medzi krajinami požiadalo 18. decembra 1941 protektorátne ministerstvo financií o urýchléné zaslanie súpisu majetku, ktorý bol vlastníctvom bývalej Československej republiky. Išlo o podniky, ústavy a fondy s vlastnou právnou subjektivitou alebo bez nej. Ak sa takýto majetok nachádzal: „dňa 1. októbra 1938 v Altreichu, v Ostmarke alebo bývalých československých územiach včlenených do Ríše, stal sa podľa ustanovenia č. 1 dohody Ríše s Protektorátom zo dňa 4. októbra 1941 s účinnosťou od 1. októbra 1938 vlastníctvom Ríše“.⁵⁴

Po rozpade ČSR rezonovala aj otázka akcií podnikov v snahe o ich repatriáciu na Slovensko. Išlo vo väčšej miere o podniky, v ktorých zastával majoritný kapitálový podiel majiteľ z Protektorátu. Čo sa týka samotnej reakcie podnikov na túto snahu väčšinou sa ku nej stavali negatívne. Slovenské závody argumentovali skutočnosťou, že v prípade nútej repatriácie akcií by podnik stratil záujem súčasných akcionárov, finančnú podporu a zároveň potrebné úvery, bez ktorých by nemohli existovať. Zároveň

52 Národní archiv Praha, f. Ministerstvo hospodářstva a práce 1942-1945, Inv. č. 194, šk. č. 174. Dohoda se Slovenskem ze dne 13. 4. 1940.

53 Národní archiv Praha, f.: Úřad říšského protektora 1939-1945, Inv. č. 211, šk. č. 604. Dohoda se Slovenskem o státním dluhu a státním majetku bývalé ČSR.

54 Národní archiv Praha, f.: Ministerstvo hospodářstva a práce 1942-1945, Inv. č. 194, šk. č. 423. Provádění úmluvy Říše/Protektorát ze 4. 10. 1941.

hrozila strata zahraničných dodávateľov, ktorí mali s pôvodnými majiteľmi vybudované dobré obchodné kontakty. Česká strana sa k danej iniciatíve vyjadrila prostredníctvom ministerstva financií veľmi diplomaticky: „K Vášmu prípisu zo dňa 16. júna 1939 vo veci repatriácie akcií na územie Slovenska, informuje ministerstvo financií, že otázku repatriácie akcií spoločností so sídlom na území Slovenského štátu, ktoré sú vo vlastníctve subjektov nachádzajúcich sa na území Protektorátu Čechy a Morava, možno riešiť iba medzištátnou dohodou v súvislosti s ostatnými otázkami majetkovoprávných vzťahov medzi Protektorátom Čechy a Morava a Slovenským štátom.“⁵⁵

K výraznému vplyvu nacistov na slovenské hospodárstvo, ktorý sa odrazil okrem iného i v prezentovanom vzťahu k Protektorátu, napomáhalo aj uzatváranie medzištátnych zmlúv s Nemeckom, ktoré boli pre Slovensko zväčša nevýhodné. Už v júni 1939 bola podpísaná medzi oboma krajinami oficiálna obchodná zmluva. Za slovenskú stranu ju podpísali Ferdinand Ďurčanský a Štefan Polyak a za nemeckú stranu Ernst von Druffel a Günter Bergman. Dohoda mala byť založená na princípe najvyšších výhod, ale prvoradými sa stali hlavne záujmy Nemecka. Zatiaľ čo Slovensko súhlasilo so znížením colných sadzieb pre 143 nemeckých položiek, na druhej strane získalo úľavy len pre malé množstvo svojich výrobkov.⁵⁶



Medzištátne zmluvy riešili aj nedostatok pracovných síl v Nemecku a zároveň dlhodobý problém Slovenska, ktorým bola nezamestnanosť. Na základe dohody z 8. decembra 1939 o poskytovaní slovenských pracovných síl Tretej ríši, odchádzalo za prácou do Nemecka každoročne okolo 40 000 ľudí. Robotníci išli do Ríše na trvalé, alebo sezónne práce. K odchodu za prácou motivovali slovenských pracovníkov hlavne finančné výhody. Plat sa im totiž účtoval v ríšskych markách, ale bol vyplácaný v korunách. Vzhľadom k umelo nadnesenému kurzu⁵⁷ si týmto spôsobom zarobili oveľa viac ako na Slovensku.⁵⁸

Do prác v Nemecku, Rakúsku, či Protektoráte sa tak najskôr podľa dohody 2. ČSR a neskôr 1. Slovenskej republiky s Nemeckom, počas rokov 1939-1945, v dobrovoľnej forme zapojili aj robotníci zo Slovenska.

Do 5. júna 1939 predstavoval presný počet robotníkov v Nemecku číslo 46 021 (27 017 – poľnohospodárski sezónni pracovníci, 11 173 – poľnohospodárski pomocníci, 3176 – kvalifikovaní priemyselní robotníci, 4655 – nekvalifikovaní priemyselní robotníci). Okrem toho bolo ešte najatých 6318 poľnohospodárskych sezónnych robotníkov a bolo možné zabezpečiť ďalších 9000 priemyselných robotníkov. Celkovo v roku 1939 pracovalo v zahraničí okolo 90 000 Slovákov.⁵⁹

55 SNA BA, f. MH 1938-1945, Inv. č. 27, šk. č. 245.

56 Štefániková, A. c. d., s. 466.

57 Kurz ríšskej marky a slovenskej koruny bol oficiálne stanovený na: 1: 11,62. Reálne však predstavoval asi polovičnú hodnotu a neskôr sa reálny kurz pohyboval v pomere 1 : 4.

58 Heumos, P. c. d., s. 70.

59 Konečný, Z.; Mainuš, F. Slováci na prácach v Nemecku a Protektoráte za druhé svetové války. In: Historický časopis, roč. 17, 1969, č. 4, s. 569.

Pre spresnenie platobného styku s Nemeckom vydalo v novembri 1940 ministerstvo financií smernice, podľa ktorých mal prebiehať aj transfer miezd z Nemecka. Slovenskí robotníci pracujúci v Nemecku poukazovali svoje úspory prostredníctvom nemeckého prepočítavacieho ústavu (Deutsche Verrechnungskasse).⁶⁰ Financie boli potom vedené v SNB na účte Sonderkonto - Arbeiterlohnernsparnisse. Preplácaním úspor slovenských robotníkov Poštovou sporiteľňou v Bratislave, sa stala Slovenská republika majiteľom týchto pohľadávok.⁶¹

Úspory na Slovensko smeli prevádzať len pracovníci s oficiálne uzatvorenou pracovnou zmluvou a podpisom niektorého nemeckého úradu práce. Ženatí poľnohospodárski robotníci mohli mesačne posilať 45 RM (405 Ks) a slobodní 35 RM (315 Ks) (za každú poukázanú RM bola na Slovensku vyplatených 9 Ks). Vyššie sumy mohli posilať robotníci pracujúci v priemysle, a to slobodní 50 RM (450 Ks) a ženatí 60 RM (540 Ks).⁶² Pre neustálu nespokojnosť robotníkov s výškou miezd, ktorú mesačne posielali na Slovensko sa transfer finančných prostriedkov zvýšil nasledovne: slobodní priemyselní robotníci 60 RM, ženatí 70 RM, slobodní poľnohospodárski robotníci 40 RM a ženatí 55 RM. Ak robotník poslal v príslušnom mesiac menej peňazí mal možnosť to kompenzovať v nasledujúcich mesiacoch. Pri návrate do vlasti mohol robotník priviesť maximálne 10 RM. Táto suma však bola nepostačujúca a preto slovenské ministerstvo zahraničných vecí žiadalo zvýšiť túto položku na 60 RM.

Finančné prostriedky, ktoré sa posielali na Slovensko neboli jedinou formou transferu zarobených miezd. Časť finančných prostriedkov využívali slovenskí robotníci aj na nákup v Nemecku. Ministerstvo financií oslobodilo vzhľadom k tejto možnosti od cla niektoré tovary ako napr.: potraviny, šatstvo, obuv, bicykle a veci určené pre rodinu a domácnosť (rádiá, náradie). Colné oslobodenie sa nevzťahovalo na koloniálne tovar, či predmety zakúpené za účelom predaja. Na 5000 Ks sa obmedzila aj suma, za ktorú bolo možné tovar nakúpiť. Pri robotníkoch, ktorí sa vracali individuálne bolo po-

60 Určité nejasnosti s preplácaním úspor slovenských robotníkov domov sa vyskytli aj pri ich prevode z Generálneho Gubernátu. Konkrétne išlo o firmu Sager Woerner, ktorá zložila na Sonderkonto Arbeiterlohnernsparnisse pri Deutsche Verrechnungskasse 56 000 RM ako úspory slovenských robotníkov, pracujúcich v Generálnom gubernáte. Firma nevedela ako má úspory slovenských robotníkov v Nemecku, poukázať ich rodinným príslušníkom a preto vyplatila protihodnotu RM v Ks a to 1RM : 11, 60 Ks zo svojho bežného účtu v Slovenskej banke. Z tohto dôvodu žiadala firma aby jej bola protihodnota RM poukázaná na jej účet v Slovenskej banke. Ministerstvo financií požiadalo Ústredný úrad práce o zistenie, či slovenskí robotníci pracujúci v Generálnom gubernáte boli zahrnutí do celkového počtu robotníkov pracujúcich vo Veľkonemeckej ríši a či zložené mesačné úspory neprekračujú dohodnutý limit. Ústredný úrad práce zistil, že robotníci pracujúci v Generálnom gubernáte nie sú zahrnutí do celkového počtu robotníkov pracujúcich vo Veľkonemeckej ríši. Ministerstvo vnútra napokon rozhodlo, že žiadosti firmy Sager Woerner sa vyhovie a robotníci pracujúci v Generálnom gubernáte sa dodatočne zahrnú do počtu robotníkov pracujúcich v Nemecku. SNA BA, f.: Ministerstvo financií (MF) 1939–1945, Inv. č. 26, šk. č. 122.

61 Štátny ústredný bankový archív Banská Štiavnica, f.: Banská administratíva v Bratislave 1938–1951, Inv. č. 236, č. j. 2713/1940, šk. č. 16. Smernice pre poukazovanie platieb do Veľkonemeckej ríše za dodávky.

62 SNA BA, f. Kancelária prezidenta Slovenskej republiky, Inv. č. 17, šk. č. 32.

trebné cennejšie predmety vyznačiť na poslednej strane pasu, aby ich robotník nedovážal viackrát.⁶³

Zmluvné podmienky pre najímanie slovenských robotníkov do Nemecka sa príliš nemenili v roku 1941 ani 1942, po rozpútaní bojov na východnom fronte tu ale bola dôležitá zásada nenajímania odvodových ročníkov. Zvýšené odvodové povinnosti a nové pracovné príležitosti na Slovensku sa zákonite odrazili aj na počte najatých slovenských robotníkov. V roku 1942 ich odišlo 40 000 z toho 6000 do Protektorátu. Situácia bola zvlášť kritická v priemyselných podnikoch, kde už Slovensko nemohlo poskytnúť požadovaný počet pracovníkov. Určité rezervy sa okrem toho stále dali nájsť medzi poľnohospodárskymi robotníkmi.

Ešte krízovejšie pomery nastali v roku 1943, keď z požadovaných 50 000 robotníkov Slovensko zabezpečilo len 34 000 osôb, z ktorých odišlo 5000 do Protektorátu.⁶⁴ Určité obavy z odchodu do Nemecka boli celkom pochopiteľné, vzhľadom k zhoršujúcej sa vojenskej situácii nacistov a pravidelnému bombardovaniu nemeckých miest, v ktorých pracovali aj slovenskí robotníci.

Podmienky v Nemecku neboli príliš bezpečné a preto sa väčšina robotníkov chcela po skončení zmluvy vrátiť domov.

Transporty, ktoré zabezpečovala nemecká strana, ale v roku 1944 zlyhali a slovenskí robotníci mali až na malé výnimky stráviť celú zimu v Nemecku. U pracovníkov nebol záujem zostať v Nemecku a takmer všetci sa chceli vrátiť domov.⁶⁵ So vzniknutou situáciou sa muselo zaoberať ministerstvo vnútra, ktoré rokovalo so zástupcami nemeckých úradov a dosiahlo, že slovenskí robotníci sa mohli po zlepšení transportných možností vrátiť na Slovensko.⁶⁶

Záujem Nemecka o slovenské hospodárstvo sa potvrdil 30. januára 1940, kedy obidve krajiny prijali zmluvu o brannom hospodárstve (Wehrwirtschaftsvertrag). Pre Slovensko z dohody vyplývala väčšia angažovanosť na vojenskej politike Nemecka a 26 najdôležitejších slovenských podnikov sa dostalo pod kontrolu nacistov. Nemci získali rozhodujúce práva na kontrolu a využitie podnikov. Pod nacistickou kontrolou bolo aj pridelenie potrebného počtu pracovných síl, rýchlosť realizácie dodávok a vojen-

63 SNA BA, MF 1939–1945, Inv. č. 26, šk. č. 121. Slovenskí robotníci vracajúci sa z práce z Nemecka – bezcolný dovoz vecí nakúpených zo získanej mzdy. 18. júla 1939.

64 Konečný, Z.; Mainuš, F. c. d., s. 577.

65 O návrat rodinných príslušníkov prichádzali žiadosti aj prezidentovi J. Tisovi: „Na jar 1944 som dve moje deti 16-ročné dievča a 17-ročného chlapca pustil na práce do Nemecka pod podmienkou a sľubom, že po skončení záťažných prác sa vrátia. To sa však nestalo. Neprišli ani na sviatky. Prosím o umožnenie návratu lebo mám obavu, že sa nikdy nevrátia.“ SNA BA, f. Kancelária prezidenta Slovenskej republiky, Inv. č. 17, šk. č. 261. Žiadosť o návrat detí z Nemecka. 19. 1. 1945.

66 SNA BA, f.: Úrad predsedníctva vlády 1939–1945, Inv. č. 66, šk. č. 95. Slovenskí poľnohospodárski robotníci v Ríši – umožnenie návratu.

sko-spravodajská kontrola podnikov.⁶⁷ Podniky najskôr riadil vojenský hospodársky dôstojník (Wehrwirtschaftsoffizier) a od roku 1943 Nemecká priemyslová komisia (Deutsche Industriekommission Slowakei). Financovanie týchto podnikov bolo jednou z príčin inflácie, pretože SNB preplácala jednotlivým firmám bez zodpovedajúceho krytia platobné príkazy, ktoré prichádzali z Nemecka. V rokoch 1940 – 1945 bolo na tento účel vydaných 4249 mil. Ks, z toho len pre Škodove závody v Dubnici 1916 mil. Ks.⁶⁸

K úprave zmluvy o brannom hospodárstve došlo 12. novembra 1943, podpísaním Dohody k Zmluve o využití vojnového-hospodárskych podnikov na Slovensku. Uvedený dodatok podpísali v Bratislave predseda slovenskej vlády V. Tuka a nemecký vyslanec Hans Elard Ludin.⁶⁹ Prijatá klauzula obsahovala okrem iného aj ustanovenie o výnimke vyberania zvláštného poplatku za povolenie vývozu pre firmy: Akciová spoločnosť Škodove závody v Dubnici, Zbrojovka Brno úč. spol. v Považskej Bystrici, Mráz továrň na lietadlá Nitra a Leteckú továrň Biskupice v Trenčianskych Biskupiciach. Od platenia poplatku za vývozné povolenia, tak boli oslobodené závody orientované prevažne na zbrojársku výrobu.



Zaujímavá situácia nastala aj v oblasti bankového sektoru, v tomto odvetví hospodárstva nezaznamenali nemecké spoločnosti taký výrazný prienik ako v priemysle. V rokoch 1939 – 1945 sa snažili posilniť svoje pozície vo finančnej oblasti hlavne domáce peňažné inštitúcie. Vznik 1. SR, vojnová konjunktúra a koncentrácia bankového sektoru riadená štátom prispeli k obchodnému rozvoju bánk. Banky mohli krátko po vzniku štátu získať financie z oživenia hospodárstva, rozvoja zahraničného obchodu a aj z programov zameraných na rozvoj infraštruktúry krajiny.

Do čela finančného sektoru na Slovensku sa postavila SNB, ktorá prevzala funkciu cedulovej banky. Guvernérom SNB bol menovaný vynikajúci slovenský národohospodár I. Karvaš. Guvernérská pozícia I. Karvaša sa čo do dôležitosti vyrovnala minister-

67 Suško, L. Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacistom (marec 1939 – júl 1940). In: Československý časopis historický, roč. 25, 1977, č. 5, s. 703. S úplnou podriadenosťou slovenských podnikov nemeckým vojensko-hospodárskym orgánom nesúhlasilo MNO, ktoré vyslovilo k dohode svoje pripomienky: „Rozbor textu vykazuje určité nedostatky, hlavne v takých prípadoch, kde celková výroba toho ktorého podniku bude postavená do záujmovej sféry nemeckej. MNO nehodlá teraz už na pôvodnom znení tohto bodu nič meniť, vyhradzuje si však právo dať pokyn svojim orgánom v tom smere, aby znenie tohto bodu bolo striktné zadržané, t.j. aby kontrola nemeckých vojnového-hospodárskych orgánov vzťahovala sa výlučne len na spôsob výroby, aby ovplyvňovanie prevozu, potažme spôsobu výroby dialo sa výlučne cestou kontrolných orgánov MNO.“ Vojenský historický archív Trnava, f.: Ministerstvo národnej obrany SR 1939-1945, č. j. 15 072/1939/prez., šk. č. 1.

68 Průcha, V. et al. c. d., s. 524.

69 SNA BA, f. MH 1938–1945, Inv. č. 27 šk. č. 226. Dodatková Dohoda k vojnovohospodárskej Zmluve z 30. januára 1940.

skému postu.⁷⁰ SNB sa však nezamerala len na konkrétne otázky súvisiace s vedením a usmerňovaním finančného sektoru, ale do jej kompetencie spadal aj výskum hospodárstva na Slovensku. Slovenská národná banka sa teda výraznou mierou podieľala na rozvoji slovenského hospodárstva priamou hospodárskou politikou a súčasne aj výskumnou metódou.

Okrem centrálnej SNB sa na území Slovenska nachádzali aj viaceré komerčné banky. Vzhľadom k veľkej rozdrobenosti bankového sektoru bola nevyhnutná jeho koncentrácia. S koncentráciou bankového sektoru sa začalo už v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Výsledkom malo byť zlúčenie rozdrobenej finančnej sféry Slovenska do silnejších kapitálových celkov. S nastoleným trendom sa pokračovalo aj počas 1. SR v priebehu rokov 1940 – 1941.⁷¹ V tomto období bolo zlikvidovaných niekoľko inonárodných, židovských a menších slovenských finančných zariadení. Napokon zostalo šesť slovenských bánk: Tatra banka, Slovenská banka, Sedliacka banka, Ľudová banka, Stredoslovenská banka (predtým Národná banka v Banskej Bystrici) a Myjavská banka.⁷² Uvedené banky sa snažili počas existencie slovenského štátu získať pozície aj v slovenských priemyselných podnikoch.

V rozpätí rokov 1939 – 1942, keď prebehla podstatná časť kapitálových presunov v podnikovej sfére Slovenska sa podiel slovenského finančného kapitálu zvýšil zo 113,9 mil. Kč na 277 mil. Kč. V tom istom období sa však zvýšil podiel nemeckého kapitálu v slovenskom priemysle zo 40,2 mil. Kč na 784,1 mil. Kč.⁷³ Pre slovenské peňažné ústavy bolo teda veľmi zložitú odolať ráznemu nástupu nemeckých bánk a koncernov.

Aj napriek menej výraznému prieniku nemeckého kapitálu do slovenského finančného sektoru sa podarilo Nemcom prevziať na Slovensku dve banky. Otázka nemeckých bánk na Slovensku sa prerokovávala 30. – 31. mája 1940 na slovensko – nemeckých medzištátnych rokovaníach v Berlíne. Slovenskú stranu na schôdzke zastupoval Štefan Polyak (MZV) a Alexander Hrnčár (ministerský radca), za nemeckú stranu sa zúčastnili Joachim Riehle (ministerský dirigent) a člen správnej rady Credit Anstaltu Viedeň Ľudovít Fritscher.⁷⁴ Zložité rokovania medzi obidvoma stranami sa pokúšali

70 Karvaš, Imrich: JUDr. Univ. profesor – národohospodár. V roku 1938 minister vo vláde gen. Surového. Spolupracoval s Dr. M. Hodžom a s Dr. Ing. P. Zaťkom. Od r. 1939 do septembra 1944 guvernér SNB. Od r. 1942 prednosta Najvyššieho úradu pre zásobovanie. Od jesene 1939 do 31. 8. 1944 stály člen Komitétu hospodárskych ministrov. Spolupracoval s ilegálnou SNR. Pre potreby SNP oddisponoval do B. Bystrice zásoby obeživa. V Bratislave ho 3. 9. 1944 zaistilo Gestapo a do konca vojny bol v rôznych koncentračných táboroch. Po februári 1948 ho opäť dvakrát zaistili a väznili. V druhom prípade v r. 1958 ho na základe vykonštruovaných obvinení ŠtB odsúdili na 17 rokov väzenia, z ktorého sa dostal na slobodu na základe amnestie po 5 rokoch.

71 Ryník, J. Vplyv Ministerstva financií na koncentráciu bánk na Slovensku v rokoch 1939–1945. In: Ľudia, peniaze, banky – Zborník z konferencie Národná banka Slovenska, Bratislava 2003, s. 365.

72 Horváth, Š.; Valach, J. Peňažníctvo na Slovensku v rokoch 1918–1945. ALFA – vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, Bratislava 1978, s. 172.

73 Hallon, L. Expanzia slovenského finančného kapitálu v účastinných podnikoch v rokoch 1939–1944. In: Historický časopis. roč. 48, 2000, č. 1, s. 79.

74 SNA BA, f.: Úrad predsedníctva vlády 1939–1945, Inv. č. 66, šk. č. 120. Zápisnica z rokovania.

riešiť nevyjasnené vzťahy v otázke koncentrácie slovenského bankového sektoru a snahu nemeckých bánk o získanie čo najväčšieho podielu z obchodu českých finančných skupín na Slovensku.

Na stretnutí sa riešil predovšetkým problém spoločnosti Credit Anstalt Viedeň, ktorá bez ohľadu na koncentračné snahy slovenskej vlády bez predbežného informovania slovenských miest, prevzala od Česko – Moravskej banky v Prahe (predtým Legio-banky) opciu na Slovenskú všeobecnú úverovú banku v Bratislave. Stretnutie v Berlíne neprinieslo konkrétne výsledky, no napokon zostali na Slovensku dve nemecké banky, a to Union banka a Nemecká obchodná a úverová banka. Obidve finančné inštitúcie mali okrem svojich centrál v Bratislave aj filiálky po území Slovenska. Nemecká obchodná a úverová banka v: Kežmarku, Gelnici, Poprade, Spišskej Novej Vsi, Spišskej Belej, Nemeckom Pravne, Levoči a Žiline. Union banka v: Žiline, Banskej Bystrici, Prešove a Handlovej.⁷⁵



Dôležitú úlohu v slovenskom hospodárstve zastával aj zahraničný obchod. Paradoxne na rozdiel od súčasnosti, keď existujú problémy s pasívnou obchodnou bilanciou, muselo Slovensko čeliť nebezpečenstvu neobmedzeného výpredaja tovarov do zahraničia. Väčšina slovenských výrobkov si našla bez problémov miesto na vyprázdnených európskych trhoch.

Keďže zahraničný obchod predstavoval pre Slovensko mimoriadne dôležitý faktor, bol hneď pri vzniku štátu prijatý zákon, ktorý udržiaval právnu kontinuitu s obchodnými zákonmi a dohodami bývalej ČSR.⁷⁶ Slovenskí národohospodári sa snažili udržať i určitú samostatnosť pri nadväzovaní zahraničnoobchodných vzťahov.⁷⁷ Bez konzultácie s nemeckou stranou prebiehali rokovania s Poľskom, ktoré sa skončili podpísaním obchodnej dohody 2. mája 1939 v Bratislave. Reakcia Berlína nenechala na seba dlho čakať a dva dni po uzatvorení dohody dali Nemci najavo svoj nesúhlas. Táto skutočnosť jasne naznačila budúcnosť zahraničnoobchodnej orientácie Slovenska a uzatváranie obchodných vzťahov s inými krajinami pripadalo do úvahy až po podpísaní obchodnej dohody s Nemeckom.

Dňa 10. mája 1939 bola podpísaná Dohoda o cestovnom ruchu a krátko na to 22. júna 1939 aj prvá riadna obchodná zmluva medzi Nemeckom a Slovenskom. Dokument bol platný od 1. júla 1939 a dal právny základ vzájomným hospodárskym vzťahom. Jeho platnosť bola dvojročná a mala sa automaticky predlžovať, pokiaľ nebude vypovedaná niektorou stranou šesť mesiacov pred stanovenou lehotou.⁷⁸ Územie Ríše (Nemecko, Protektorát a Generálny Gouvernement) tak predstavovalo hlavného obchodného partnera 1. SR. V roku 1939 sa podieľal zahraničný obchod s Ríšou 80% na celkovom vývoze a dovoze Slovenska. V nasledujúcich rokoch tento pomer len mierne

75 SNA – BA, f.: Úrad predsedníctva vlády 1939–1945, Inv. č. 66, šk. č. 120.

76 Národohospodár Peter Zaťko spomína. Tranoscus, Liptovský Mikuláš 1994, s. 108.

77 Národohospodár Peter Zaťko spomína. c. d., s. 93.

78 Štefániková, A. c. d., s. 466.

klesal a po potlačení Povstania sa už nedá hovoriť o samostatnom zahraničnom obchode.

Veľkým problémom zahraničného obchodu s Nemeckom bol aj tzv. clearingový styk. Znamená to, že vzájomné zúčtovanie pohľadávok spočívalo na bezhotovostnom, bezdevízovom a bezúrokovom realizovaní vzájomných pohľadávok prostredníctvom viacerých účtov a podúčtov.⁷⁹ Kľúčové miesto pritom zaberá tovarový účet (Warenkonto), vedený v ríšskych markách. Platby za dodávky pre nemeckú brannú moc prechádzali cez dočasný účet (Interimskonto). Existoval aj špeciálny účet slovenských robotníkov v Nemecku (Sonderkonto - Arbeiterlohnensparnisse) a na kapitálovom účte (Kapitalkonto) sa sústreďovali úhrady nemeckých koncernov.⁸⁰ Finančné náklady za uvedené účty znášala SNB a slovenský štát, čím neustále hrozilo riziko zvyšovania inflácie. Finančné ťažkosti vyplývajúce z clearingového styku sa dostali aj na rokovanie nemecko-slovenských vládnych výborov. Slovenský vládny výbor argumentoval, že hospodárstvo Slovenska nemôže zvládnuť financovanie slovensko-nemeckého clearing-u. Nemecký vládny výbor naopak dokazoval, že finančné prostriedky si môže 1. SR zabezpečiť: zvýšením daní, pôžičkami, odpredajom židovského majetku, či objednávkami s dodacou lehotou po skončení vojny. O jednostrannosti nemeckých návrhov a nevýhodnosti clearingového obchodu pre slovenské hospodárstvo svedčí aj skutočnosť, že dlh Nemecka voči Slovensku vzrástol na 7 – 8 miliárd Ks. Tento dlh Nemecko nikdy neuhradilo.

Úzke kontakty medzi oboma štátmi dokumentovalo krátko po podpísaní Ochranej zmluvy aj uzatvorenie Protokolu k slovensko-nemeckej platobnej Dohode 5. apríla 1939. Podľa tohto Protokolu obidve zmluvné strany ustanovili vládne výbory, ktorých úlohou bolo prejednávanie platobného styku a tovarovej výmeny. Vládne výbory mali nájsť pri svojich rokovaníach prostriedky na efektívne fungovanie uvedených aspektov. Vládne výbory sa schádzali na návrh jedného z predsedov a mohli voľne priberať odborníkov a vytvárať zmiešané podvýbory.⁸¹ Stretávanie sa vládnych výborov bolo pomerne časté, no z väčšej časti sa pri rokovaníach plnili požiadavky nemeckej strany.

79 Tu možno dodať, že systém clearing-u svojim spôsobom menej priemyselne rozvinutým krajinám juhovýchodnej Európy vyhovoval, lebo riešil problém odbytu poľnohospodárskych výrobkov a surovín, pre ktorý nebolo v období po hospodárskej kríze, okrem Nemecka, zodpovedajúcich záujemcov. Zo začiatku malo Nemecko vzhľadom na svoje chronické manko v týchto produktoch a tendencii k autarkii záujem na ich zabezpečení formou clearing-u a spájalo s ním výhodné obchodné podmienky, takže nebezpečenstvo vyplývajúce z clearing-u (možnosť využívať pasíva clearing-u na vynucovanie ďalších a na príliš jednostrannú obchodnú orientáciu partnerských krajín clearingového styku) sa nezdalo aktuálne. Uznávanie zásady vyrovnanosti kont Nemeckom tieto ilúzie posilňovalo. Na druhej strane slovenské hospodárstvo, veľmi exportne orientované, so štruktúrou vývozu hodiacou sa práve voči Nemecku a s možnosťou veľkých ziskov z exportu do Nemecka (vzhľadom na nízky kurz Ks k RM) smerovalo samo k zintenzívneniu hospodárskych stykov formou clearing-u, aj keď celkový záujem Slovenska bol tým poškodzovaný. Keďže financovanie clearingových stykov hradila SNB, resp. vláda, nemal tento nebezpečný vzrast exportu do Nemecka potrebné finančné zábrany. AM SNP BB., f.: Suško, L. c. d., s. 95. Postupne sa však začalo pristupovať k zavádzaniu opatrení obmedzujúcim export formou clearing-u (poznámka autora).

80 Fabricius, M. c. d., s. 19.

81 SNA BA, f.: MH 1938–1945, Inv. č. 27, šk. č. 226.

Uzatvorená platobná dohoda riešila okrem iného aj otázku obchodných dlžníkov na jednej či druhej strane a konkretizovala aj prepočítavací kurz. V prípade ak boli záväzky nemeckých dlžníkov vystavené na ríšske marky boli prepočítavané nasledovne:

1. Pri záväzkoch znejúcich na koruny sa počítala protihodnota ríšskej marky na základe 100 K – 8, 60 RM.
2. Pri záväzkoch znejúcich na tretiu menu sa uskutočňovalo prepočítavanie pri strednom kurze na berlínskej burze v burzový deň predchádzajúci platbe.

Záväzky slovenských dlžníkov, ktoré neznali na ríšske marky sa prepočítavali v pomere:

1. Pri dlhoch v korunovej mene sa počítala protihodnota ríšskej marky pri kurze 100 RM – 1,162 K.
2. Pri podlžnostiach znejúcich na tretiu menu sa suma prepočítala ako u nemeckých dlžníkov stredným kurzom na berlínskej burze.⁸²

Zmenu v uvedených kurzoch pri platobných prevodoch si mohli v prípade potreby dohodnúť Nemecká zúčtovacia pokladnica a SNB.

Platobný styk medzi Nemeckom a Slovenskom uzatvorený v Slovensko – nemeckej platobnej Dohode z 23. marca 1939 a spresnený 5. apríla 1939 bol vzhľadom k množstvu obchodných kontaktov a nadmernému objemu tovarovej výmeny doplnený o nové ustanovenia 9. mája 1941.

V celkovom kontexte obchodu s Nemeckom museli slovenskí národohospodári čeliť obrovskému vývozu tovarov do Nemecka, a preto prijali opatrenia zamerané na podporu importu. Z tohto dôvodu sa v roku 1940 zaviedol v nemecko – slovenskom obchode systém opatrení v podobe tzv. skladačiek. Znamenalo to, že vývoz do Nemecka sa zaťažil 19% v prípade neuhradenia tovaru devízami alebo zodpovedajúcim tovarovým ekvivalentom. So skladačkami bolo možné aj obchodovať. V prípade, že ju exportér nezískal vlastným vývozom, musel si ju zakúpiť od dovozcov. Neúmernému vývozu sa snažila zabrániť aj SNB, keď na podporu dovozu poskytla pri 1%-nej úrokovej sadzbe úver 260 miliónov korún. Veľmi efektívnou bola aj výplatná lehota, pri ktorej musel vývozca čakať na úhradu svojho tovaru až šesťnásť týždňov. Opatrením na podporu importu boli aj tzv. odštiepky, keď sa v Poštovej sporiteľni viazalo 5% z došlých úhrad z Nemecka v podobe zvláštnych vkladov.⁸³ Uskutočnené opatrenia do istej miery pomohli Slovensku v jeho proimportnej politike.

Uvedenú skutočnosť potvrdzujú aj štatistické údaje slovenského zahraničného obchodu za december 1941. Podľa týchto zistení bol celkový obrat zahraničného obchodu 571 mil. Ks, z ktorých dovoz predstavoval 326 mil. Ks a vývoz 244 mil. Ks. Celková

82 SNA BA, f.: MH 1938–1945, Inv. č. 27, šk. č. 226. Protokol z 5. apríla 1939 k slovensko-nemeckej platobnej Dohode.

83 Fabricius, M. Hospodárstvo vojnovkej Slovenskej republiky a Slovenské národné povstanie. In: SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy. In: Zborník vystúpení z medzinárodnej konferencie k 55. Výročíu SNP Múzeum SNP Banská Bystrica 8.–10. júna 1999. Adade, Banská Bystrica 1999, s. 93.

obchodná bilancia za mesiac december 1941 tak predstavovala pasívum 82 mil. Ks.⁸⁴ Čo sa týka obchodných partnerov, naďalej v exporte a importe dominovalo Nemecko so 40% podielom dovozu a 30% podielom celkového vývozu. Súčasťou Veľkonemeckej ríše bol súčasne Protektorát Čechy a Morava, ktorému patrilo druhé miesto v dovoze (27,6%) a vývoze (33,6%) tovarov⁸⁵. Ďalšie poradie s väčším obratom zahraničného obchodu obsadili ešte: Taliansko (8,7% - 8,7%), Švajčiarsko (5,5% - 5,5%), Rumunsko (3,6% - 9,4%) a Maďarsko (4,4% - 6%).⁸⁶

Po vyriešení obchodných vzťahov s Ríšou realizovala 1. SR obchody a uzatvorila obchodné zmluvy aj s inými štátmi. Dôležitým a stabilným obchodným partnerom bolo napr. Švajčiarsko, Švédsko, Turecko ale aj mnohé ekonomicky slabšie krajiny.

Pri podpore prodovoznej politiky, hlavne voči Nemecku, sa Slovensko ubránilo aj zavedeniu marky ako druhého platidla na svojom území. Táto skutočnosť mala pozitívny vplyv na slovenské hospodárstvo, lebo obmedzovala možnosť vykupovať zásoby na vnútrozemskom trhu. Pre Slovenskú republiku bol výhodný aj bezcolný obchod s českými krajinami, keďže do Protektorátu smerovalo veľké množstvo slovenského tovaru. V rámci zachovania čo najväčšej samostatnosti hospodárskej politiky boli zavedené clearingové účty s rôznymi kurzami marky a robila sa aj dvojité evidencie tovarov. Slovenskí ekonómovia sa v rámci obmedzenia nemeckého vplyvu bránili prílišnej centralizácii hospodárstva a falšovaním bilancií a štatistík sa zdôvodňovalo negatívne vybavovanie nemeckých požiadaviek. Takouto stratégiou boli odmietnuté požiadavky nemeckého námorníctva na kožu pre ponorky a ošatenie posádky.⁸⁷ Podobným spôsobom sa ušetrili veľké zásoby pohonných hmôt, vojenských topánok a kože aj pre pripravované Povstanie. Aj napriek obrovskému nemeckému vplyvu sa uvedenými opatreniami podarilo slovenským národohospodárom až do obsadenia Banskej Bystrice udržať aspoň čiastočnú nezávislosť slovenského hospodárstva.



Hospodárska situácia Slovenska v rokoch 1939 – 1943 zaznamenala aj napriek mnohým negatívnym predpokladom veľmi pozitívne výsledky. V porovnaní s európskymi štátmi dosiahla 1. SR v tomto období jednu z najstabilnejších ekonomík.

Rok 1943 bol určitým kulmináčnym bodom slovenského priemyslu. Vrcholili investície do rozvoja priemyslu, stavby železníc, vodných diel, elektrifikácie, úpravy vodných tokov atď.

84 SNA BA, f.: Úrad predsedníctva vlády 1939–1945, Inv. č. 66, šk. č. 87. Štatistický prehľad zahraničného obchodu Slovenskej republiky za december 1941.

85 Pre porovnanie môžeme uviesť, že vývoz z Protektorátu na Slovensko v IV. štvrtroku 1939 predstavoval sumu 309 mil. K a dovoz 385 mil. K. Národný archiv Praha, f.: Ministerstvo hospodárstva a práce 1942–1945, Inv. č. 194, šk. č. 210

86 SNA BA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939–1945, Inv. č. 66, šk. č. 87. Štatistický prehľad zahraničného obchodu Slovenskej republiky za december 1941.

87 Nie je žiadnych pochyb o tom, že vedúci slovenskí hospodárski predstavitelia boli jednotní v tom, že je potrebné držať Nemcov čo „najďalej vonku“. V týchto snahách spoločne postupovali G. Medrický, I. Karvaš aj P. Zaťko. Tönsmeier, T. c. d., s. 209.

V roku 1943 bol celkový objem priemyselnej výroby na území Slovenskej republiky oproti roku 1937 vyšší o 63%. Vzhľadom k tomu, že časť prírastkov pripadala na rok 1938, dosiahol rast v dobe 1. SR približne 50 – 55%. V roku 1945 sa naopak objem výroby znížil na menej ako dve tretiny úrovne z roku 1937.⁸⁸ Najvyšší nárast výroby znamenal priemysel chemický, kožiarsky a kovospracujúci, najmenšie prírastky priemysel potravinársky a papierenský. V surovinových odvetviach sa rozšírila ťažba dreva, ropy, železnej, mangánovej, antimónovej a ortuťovej rudy, zatiaľ čo produkcia iných nerastov (hnedé uhlie, soľ, železný pyrit, drahé kovy) a zemného plynu stagnovala alebo upadla. Popri raste priemyselného sektora sa výrazne zvýšila aj zamestnanosť v tomto odvetví hospodárstva. Počet priemyselne činných osôb sa zvýšil od konca roku 1937 do júna 1944 na celom Slovensku, vrátane odtrhnutého južného pohraničia zo 105 na 174 tisíc, teda o dve tretiny, z toho v kovopriemysle na dvojnásobok.⁸⁹

Postupne sa už však začína meniť situácia na frontoch, obmedzuje sa zahraničný odbyt a vojnová konjunktúra stagnuje.

V decembri 1943 sa Slovensko pripravovalo na hospodárske zvládnutie roka 1944 prijatím štátneho rozpočtu. Rozpočet sa oproti roku 1943 v priemere zvýšil o 26%. Výdaje štátnej správy pritom predstavovali 3,7 mld. Ks a príjmy štátneho rozpočtu boli naplánované na 3,1 mld. Ks. Schodok rozpočtu tak dosiahol výšku takmer 600 mil. Ks.⁹⁰

V roku 1944 sa postupne čoraz výraznejšie podriaďovala hospodárska politika Slovenska vojenským potrebám a narastajúcim požiadavkám nacistického Nemecka. Slovenské hospodárstvo stratilo definitívne možnosť aspoň čiastočného samostatného rozhodovania v septembri 1944 po vypuknutí SNP, kedy sa už museli s minimálnymi zmenami plniť nemecké požiadavky.

K celkovému podriadeniu Slovenska vojnovu-hospodárskym potrebám nacistov došlo 9. októbra 1944. Počas bojov so slovenskou povstaleckou armádou bola uzatvorená Dohoda o zásobovaní nemeckej armády na Slovensku (Militärvertrag), ktorou sa pre Nemcov otvorila cesta k úplnému ovládnutiu slovenského hospodárstva.

Všeobecná hospodárska politika nacistov sa tak od septembra/októbra 1944 do rokovania posledných vládnych výborov, riadila zásadou maximálneho využitia slovenských priemyselných a ostatných hospodárskych zdrojov pre nemecké potreby.⁹¹ Pri poskytovaní hospodárskych produktov išlo hlavne o zásobovanie potravinami, stavebným materiálom, poskytnutie dopravných zariadení, vojenských objektov, poštových, telefonických a telegrafických spojení. Slovenská vláda bola viazaná poskytovať nemeckej brannej moci zásadne také tovary, aké boli zaobstarávané pre potreby slovenskej armády. Zároveň bolo potrebné všetky úľavy a zľavy poskytované podľa slovenských zákonov, výnosov a dohôd slovenskej brannej moci, uplatňovať v prospech nemeckej brannej moci. Nemci mohli na požiadanie bezplatne využívať všetky vojenské objekty aj s príslušným zariadením. V prípade, že by slovenské orgány

88 Průcha, V. et al. c. d., s. 530.

89 Tamže.

90 Slovák, č. 294, 23. 12. 1943, titl. Snem odhlasoval štátny rozpočet.

91 Prečan, V. Dokumenty v SNP. II. Nemci a Slovensko. Bratislava 1971, dok. 174, s. 343.

neposkytovali vecné výkony dohovorené v uzatvorenej dohode, mohla si ich nemecká branná moc uspokojovať sama.

S vynaložením finančných prostriedkov súviselo aj vystavenie poukázok, ktoré bol povinný preplatiť slovenský vládny kabinet. Dohoda hovorila aj o vyúčtovaní finančných prostriedkov, ktoré dala k dispozícii slovenská vláda. K úprave malo dôjsť po skončení vojny, táto náhrada sa samozrejme nikdy neuskutočnila.⁹²

Slovenské hospodárstvo týmto spôsobom už úplne stratilo akúkoľvek možnosť samostatného rozhodovania o svojich ekonomických otázkach. Slovenská strana sa síce ostro postavila voči nemeckým snahám a kategoricky žiadala prešetroenie nemeckých akcií, slovenské protesty však boli väčšinou neúčinné.

Táto skutočnosť znamenala, že vláda musela aj napriek snahám ministra hospodárstva G. Medrického⁹³, vydávať do obehu mesačne 1 miliardu Ks. Do konca marca 1945 sa tak obeh bankoviek zvýšil na 7 miliárd 117 miliónov Ks. Vzhľadom k obrovským nemeckým požiadavkám poskytla úver aj bratislavská SNB. V dôsledku toho vzrástol za sedem mesiacov dlh štátu o 5 miliárd 473 miliónov Ks.⁹⁴

Nemci sa okrem získania finančných prostriedkov a využívania slovenských hospodárskych zásob snažili aj o evakuáciu strojného zariadenia z priemyselných podnikov, hlavne z takých, ktoré boli pod silným nemeckým vplyvom. Snahy o evakuáciu výrobného a strojného zariadenia sa začali už v októbri 1944. Pôvodne stavali Nemci odvoz len do polohy akéhosi vojenskými udalosťami podmieneného odsunu do Nemcka, pri zachovaní vlastníckych práv Slovenskej republiky. Pripravovanú evakuáciu mala uhradiť slovenská strana.⁹⁵

Odsun strojného zariadenia postupne naberal na intenzite a nemecké požiadavky sa následne zvyšovali. Z výrobného procesu sa mali odstaviť všetky dôležité podniky ohrozené frontom. V prvom rade sa to samozrejme vzťahovalo na nemecké podniky.

V danom stave sa slovenskí národohospodári aj napriek zložitej situácii snažili zachrániť aspoň časť strojného zariadenia a Komitét hospodárskych ministrov (KHM) predložil pravidlá odsunu. Nemci samozrejme neakceptovali celkový návrh, ale čiastočne navrhnuté body dodržiavali.

92 Prečan, V. Dokumenty v SNP. II. Nemci a Slovensko. Bratislava 1971, s. 337-338.

93 Medrický, Gejza: od roku 1927 redaktor hospodárskej rubriky Slováka a zodpovedný redaktor časopisu Roľník. Od roku 1935 člen krajinského výboru a krajinského zastupiteľstva za HSĽS. Od 14. 3. 1939 minister hospodárstva 1. SR. Svoju funkciu zastával od vzniku 1. SR až do jej konca. Od 5. 10. 1939 podpredseda HSĽS. Od 1. 1. 1941 do 17. 3. 1942 generálny tajomník HSĽS. V Komitete hospodárskych ministrov spolupracoval s I. Karvašom a P. Zaťkom na hospodárskej prosperite 1. SR. Po vypuknutí SNP a uzatvorení Dohody s Nemcami 9. 10. 1944 sa snažil zabrániť úplnému vydrancovaniu hospodárskych prostriedkov Slovenska... Pozri Medrický, G. Minister spomína. Bratislava 1993, s. 316.

94 CambeL, S. Národná banka na povstaleckom území a podiel Karola Markoviča na jej činnosti. In: Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP. Adade, Banská Bystrica 1999, s. 54.

95 SNP BB., f.: SUŠKO, L. c. d., s. 591.

Krátko po návrhu KHM bola 1. februára 1945 uzatvorená aj dohoda o evakuácii, ktorá ustanovila vývoz. Z podnetu KHM a Generálneho sekretariátu obrany štátu sa urobili aj čiastočné opatrenia súvisiace s evidenciou vyvázaných zariadení.⁹⁶ Vo svojom zložitom postavení sa KHM sústreďoval hlavne na obmedzenie ničenia podnikov, usmerňovanie vývozu na západoslovenské územie a obmedzenie rozsahu evakuácie rozdelením výrobkov.⁹⁷

I napriek zadefinovaniu uvedených parciálnych opatrení, podliehal vývoz dôležitých strojných zariadení na prelome rokov 1944/1945 plne pod nemeckú kontrolu a slovenskí hospodárski predstavitelia ho mohli ovplyvniť iba v minimálnej miere.

Konkrétna situácia sa prejavila aj na činnosti priemyselných spoločností. Pri prechode frontu oblasťou pôsobenia priemyselných závodov v januári až marci 1945 bola väčšina podnikov nútené evakuovaná, prípadne urobená neschopnými ďalšej prevádzky (Lähmung). Pri týchto akciách sa už nerobil rozdiel medzi podnikmi vojensky dôležitými a nedôležitými. V prvom rade išlo o rozsah podniku. Ak aj podnik nebol evakuovaný musel zastaviť výrobu pre nedostatok surovín, dopravných prostriedkov a vojenské riziko.⁹⁸



Obrovským nárastom štátneho dlhu a neobmedzeným úverom SNB sa ešte 16. marca 1945 zaoberal na svojom zasadnutí KHM. Pri tomto rokovaní sa stále hľadali cesty na zastavenie rastúcej inflácie, čím by sa uľahčil prechod z vojnového do mierového hospodárstva.

Tieto snahy ale boli skôr iluzórne, keďže všeobecná hospodárska situácia Slovenska sa už v druhej polovici roka 1944 dostávala do veľmi ťažkých podmienok. Postupné obmedzenie pozitívneho vplyvu vojnovkej konjunktúry, vypuknutie povstania, poruchy vo výrobe, nedostatok surovín, ale najmä rastúce nemecké požiadavky spôsobili jeho stagnáciu. Veľkým problémom bol rozvrat štátnych financií spôsobený obrovskými výdavkami v prospech Nemecka. Z pôvodne dohodnutých 800 mil. Ks za september a október 1944 sa nemecké požiadavky zvýšili na 2 mld. Ks. Znamenalo to obrovské hospodárske zaťaženie Slovenska a nárast obeživa o 400% a vzostup štátneho dlhu o 500%.⁹⁹ Uvedené finančné náklady sa kryli hlavne úverom zo SNB, z ktorej sa čerpali veľké finančné zdroje od augusta 1944 do 30. marca 1945. Na koordinovanie nemeckých hospodárskych požiadaviek bol na Slovensko dosadený aj hospodársky poverenec nemeckého vyslanectva Dr. Keyser.

Po príchode Nemcov až do skončenia 2. svetovej vojny sa tak možnosti Slovenska na isté hospodárske lavírovanie úplne minimalizovali a slovenská ekonomika už muse-

96 AM SNP BB., f.: Suško, L. c. d., s. 593.

97 AM SNP BB., f.: Suško, L. c. d., s. 592.

98 SNA BA, f.: Obchodná a priemyselná komora v Banskej Bystrici 1890–1949, Inv. č. 36, šk. č. 891. Je však zaujímavé, že aj napriek úplnej stagnácii podnikov, vyplátili zamestnávateľia zamestnancom jedno až trojmesačné mzdy.

99 Prečan, V. Dokumenty v SNP. II. Nemci a Slovensko. Bratislava 1971, SNP Dokumenty, dokument 223, list Jozefa Tisa Hitlerovi 4. 12. 1944.

la bezvýhradne plniť nemecké požiadavky.¹⁰⁰ Príchodom nemeckých vojsk sa definitívne obmedzila dovtedy realizovaná hospodárska politika slovenských národohospodárov, ktorí sa snažili i napriek silnému nemeckému vplyvu, v čo možno najvyššej miere zachovať nezávislé smerovanie slovenského hospodárstva.

Literatúra

- CAMBEL, S. 1999. Národná banka na povstaleckom území a podiel Karola Markoviča na jej činnosti. In *Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP*. Banská Bystrica : Adade, 1999.
- FABRICIUS, M. 1999. Slovenské hospodárstvo v „európskom veľkopietore“. In *Podiel slovenských národohospodárov na príprave SNP*. Banská Bystrica : Adade, 1999.
- FABRICIUS, M. 1999. Hospodárstvo vojnovy Slovenskej republiky a Slovenské národné povstanie. In *SNP 1944 – vstup Slovenska do demokratickej Európy*. Zborník vystúpení z medzinárodnej konferencie k 55. Výročiu SNP, Múzeum SNP, Banská Bystrica 8.–10. júna 1999. Banská Bystrica : Adade, 1999.
- HALLON, L. 2000. Expanzia slovenského finančného kapitálu v účastinných podnikoch v rokoch 1939 – 1944. *Historický časopis*. 2000, roč. 48, č. 1.
- HEUMOS, P. 1991. Slovensko vo vojnovom hospodárstve tretej ríše. In *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1991.
- HORVÁTH, Š.; VALACH, J. 1978. *Peňažníctvo na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : ALFA – vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978.
- HUBENÁK, L. 1967. Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In *Zborník archivních prací*, XVII, 1967.
- KAMENEC, I. 1992. *Slovenský stát*. Praha : Anomal, 1992.
- KONEČNÝ, Z.; MAINUŠ, F. 1969. Slováci na prácich v Nemecku a Protektorátě za druhé světové války. *Historický časopis*. 1969, roč. 17, č. 4.
- KRÁL, V. 1958. Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích 1938 – 1945 II. Praha : ČSAV HÚ, 1958.
- LÁNGOŠ, Š. 1966. Ťažba dreva, drevársky priemysel a obchod s drevom za slovenského štátu. In *Zborník prác lesníckeho a drevárskeho múzea* 4. Lesnícke a drevárske múzeum v Antole, 1966.
- LIPTÁK, L. 1960. *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom*. Bratislava : SAV, 1960.
- MEDRICKÝ, G. 1993. *Minister spomína*. Bratislava : Litera, 1993.
- MIČKO, P. 2006. *Nemecký finančný kapitál a stredné Slovensko v rokoch 1939-1945*. Banská Bystrica : ÚVV UMB, 2006.
- MIČKO, P. 2004. Hospodárske fungovanie povstaleckého územia počas bojov s nemeckými jednotkami. In *Slovenská republika očami mladých historikov III*. Trnava : Khi FF UCM, 2004.
- Národohospodár Peter Zaťko spomína*. 1994. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1994.
- Národné noviny*. 1939, roč. 70, 15. 4., č. 87, s. 6.
- PREČAN, V. 1971. *Dokumenty v SNP. II. Nemci a Slovensko*. Bratislava, 1971.

100 Čo sa týka hospodárskej situácie na povstaleckom území zákonodarnú, vládnu a výkonnú moc tu prevzala 1. septembra 1944 Slovenská národná rada a jej povereníctva. Hospodárska oblasť spadala hlavne do kompetencií Povereníctva slovenskej národnej rady pre financie a Povereníctva Slovenskej národnej rady pre veci hospodárske a zásobovacie. Pozri Mičko, P. Hospodárske fungovanie povstaleckého územia počas bojov s nemeckými jednotkami. In: Slovenská republika očami mladých historikov III. Khi FF UCM, Trnava 2004, s. 159–177.

- PRŮCHA, V. et al. 2004. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. 1. díl. Období 1918-1945. Brno : Nakladatelství Doplněk, 2004.
- RYNÍK, J. 2003. Vplyv Ministerstva financií na koncentráciu bánk na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In *Ľudia, peniaze, banky*. Zborník z konferencie Národná banka Slovenska. Bratislava, 2003.
- SUŠKO, L. 1977. Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940). *Československý časopis historický*. 1977, roč. 25, č. 5.
- SUŠKO, L. Ochranný vzťah – satelitizmus, jeho kríza a bábkový štát (1940-1945). Archív Múzea SNP Banská Bystrica, fond: XII.
- ŠTEFÁNIKOVÁ, A. 2000. O niektorých aspektoch zahraničného obchodu Slovenskej republiky v období rokov 1939-1945. *Historický časopis*. 2000, roč. 48, č. 3.
- TÖNSMEYER, T. 2003. *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939-1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Ferdinand Schöningh, 2003.

ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE FIRST SLOVAK REPUBLIC AND THE NAZI GERMANY IN 1939-1945

Abstract: The establishment of the First Slovak Republic on 14 March 1939 was caused mainly by the changing geopolitical situation in Central Europe and Adolf Hitler's effort to split Czechoslovakia. Thus, once the First Slovak Republic had been established, Nazi Germany started to make attempts to obtain maximum control over the Slovak economy. The Slovak economy was supposed to fully support German army operations with supplies of raw materials needed. Germany's strong pressure on the Slovak economy was obvious throughout the existence of the First Slovak Republic. Slovak economists were trying to avoid it at least partially. Their attempts to establish relative independence, however, ended definitively in October 1944, after the repression of the Slovak National Uprising, when the Slovak economy got under Germany's direct control.

Keywords: First Slovak Republic, Slovak economy, Nazi Germany

JEL Classification: N44